

UDK: 32(497.5Zadar)''1991''
355.01(497.5Zadar)''1991''
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 24. 11. 2021.

Prihvaćeno: 17. 2. 2022.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v54i1.17391>

„Kristalna noć” u Zadru. Činjenice i mit

DARJAN GODIĆ

Hrvatski institut za povijest

Zagreb, Hrvatska

dgodic@isp.hr

„Kristalna noć” najčešće se povezuje s nacističkim uništavanjem židovske imovine 1938., ali u kontekstu rata u Hrvatskoj neki taj pojam koriste i za uništavanje srpske imovine u Zadru i njegovoj okolici 2. svibnja 1991. Dok se u većini hrvatske javnosti taj događaj ignorira, dio javnosti interpretira ga kao početak progona srpskoga stanovništva u organizaciji Hrvatske demokratske zajednice, zadarskih općinskih vlasti te hrvatske policije. Takav stav uglavnom je posljedica medijskih manipulacija i nema uporište u činjenicama. Premda se dio povjesničara u svojim znanstvenim radovima dotaknuo zbivanja u Zadru početkom svibnja 1991., zadarska „kristalna noć” uglavnom je ostala historiografski neistražena. Rad se temelji na neobjavljenim arhivskim izvorima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Jugoslavenske narodne armije, tisku i relevantnoj literaturi.

Ključne riječi: Domovinski rat; Hrvatska; Zadar; Franko Lisica; „kristalna noć”

Političke prilike i stanje sigurnosti u općinama Benkovac, Biograd na Moru, Obrovac i Zadar (travanj 1990. – travanj 1991.)

Radi boljega razumijevanja okolnosti u kojima se dogodila „kristalna noć”, odnosno napad na imovinu Srba u Zadru, važno je sagledati etničku strukturu stanovništva te u osnovnim crtama prikazati sigurnosne i političke prilike u tadašnjim općinama Benkovac, Biograd na Moru, Obrovac i Zadar.

U spomenutim općinama prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo je 199.168 stanovnika. Hrvata je bilo 146.744 ili 73,7%, Srba 41.349 ili 20,8%, a ostalih 11.075 ili 5,6%. Hrvati su imali apsolutnu većinu u općinama Biograd na Moru i Zadar, a Srbi u općinama Benkovac i Obrovac.¹ U samom Zadru živjelo je 76.343 stanovnika. Hrvata je bilo 58.534 ili 76,7%, Srba 10.958 ili 14,4%, a ostalih 6851 ili 9%.²

¹ *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991.*, 18, 22, 24.

² GELO, CRKVENČIĆ, KLEMENČIĆ, *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske*, 3412.

Početak siječnja 1990. u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj reorganiziran je sustav javne sigurnosti. Zadar je postao sjedište Sekretarijata za unutrašnje poslove (SUP) za općine Benkovac, Biograd na Moru, Obrovac, Pag i Zadar. U Zadru, Biogradu na Moru, Benkovcu i Obrovcu osnovane su i stanice javne sigurnosti.³ Zakonskim izmjenama u studenom 1990. riječ „unutrašnji“ zamijenjena je riječju „unutarnji“, SUP-ovi su preimenovani u policijske uprave, stanice javne sigurnosti u policijske stanice, a naziv „milionar“ zamijenjen je nazivom „policajac”.⁴ Na čelu SUP-a Zadar od sredine kolovoza 1990. do početka prosinca 1990. nalazio se Ilija Čurčić, a njega je zamijenio Tomislav Stanić, koji je ujedno bio i pomoćnik načelnika za operativne poslove javne sigurnosti u Ministarstvu unutarnjih poslova (MUP) Republike Hrvatske. Stanića je u lipnju 1991. zamijenio Ivan Brzoja.⁵

U zadarskoj policiji Hrvati su 1990. činili 72% djelatnoga sastava i 78% pričuvnoga. Srbi su činili 22% djelatnoga sastava i 20% pričuvnoga, a ostali su činili 6% djelatnoga i 2% pričuvnoga sastava.⁶ Na prvi pogled čini se da je etnička struktura djelatnoga i pričuvnoga sastava bila ujednačena, ali na područjima gdje su Srbi imali apsolutnu većinu postojala je neproporcionalnost između etničke strukture stanovništva i udjela zaposlenih. U općini Benkovac živjelo je 56,9% Srba te 40,6% Hrvata.⁷ Krajem 1990. u Policijskoj stanici Benkovac radilo je 76% Srba, 17% Hrvata i 7% ostalih nacionalnosti. Slično je bilo i u Policijskoj stanici Obrovac.⁸

Početak veljače 1990. u socijalističkoj Hrvatskoj registrirane su prve političke stranke. Ubrzo su održani i prvi višestranački izbori. Prvi krug izbora održan je 22. i 23. travnja, a drugi krug 6. svibnja 1990. U oba kruga pobijedila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Uz izbore za Sabor održani su i lokalni izbori.⁹ U općini Zadar HDZ je pobijedio u oba kruga. Svi članovi novoizabranoga općinskog vodstva dolazili su iz njegovih redova. Predsjednik Skupštine općine Zadar postao je Ive Livljanić, potpredsjednik Zlatko Begonja, a predsjednik Izvršnoga vijeća Skupštine općine Martin Dražina. I u općini Biograd na Moru HDZ je ostvario pobjedu u oba kruga. U općini Benkovac HDZ je ostvario relativnu pobjedu, ali općinske vlasti nisu konstituirane jer nijedna stranka nije imala apsolutnu većinu u općinskoj skupštini. Na-

³ „Sjedišta sekretarijata”, *Informativni list radne zajednice Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske* (Zagreb), siječanj 1990., 1; J. M., „Novi sekretar SUP-a”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 24. 8. 1990., 9.

⁴ „Zakon o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima”, *Informativni list radne zajednice Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske* (Zagreb), studeni 1990., 1; „Uputa o primjeni Zakona o izmjenama Zakona o unutrašnjim poslovima”, *Informativni list radne zajednice Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske*, siječanj 1991., 2.

⁵ J. Š., „Ilija Čurčić – sekretar SUP-a”, *Slobodna Dalmacija*, 15. 8. 1990., 9; J. Š., „Odlazi T. Stanić”, *Slobodna Dalmacija*, 29. 6. 1991., 19.

⁶ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 574.

⁷ *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991.*, 18, 22.

⁸ VUČUR, „Pogibija Gorana Alavanje”, 592.

⁹ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 160-162, 167-170.

kon dopunskih izbora vlast je u kolovozu 1990. preuzela Srpska demokratska stranka. U općini Obrovac pobijedio je Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP), ali na čelna mjesta izabrani su članovi Srpske demokratske stranke jer im se priklonio dio vijećnika iz SKH-SDP-a.¹⁰

Srpska oružana pobuna na području SUP-a Zadar izbila je 17. kolovoza 1990., istovremeno s pobunom i u drugim dijelovima sjeverne Dalmacije i Like. Povod za pobunu bila je najava hrvatske policije da će povući naoružanje pričuvnoga sastava milicije u općinama većinski naseljenim Srbima. U Benkovcu su 17. kolovoza Srbi prosvjedovali jer je iz stanice javne sigurnosti oduzeto oružje. U Obrovcu i Kninu milicajci srpske nacionalnosti oružje su podijelili okupljenom srpskome mnoštvu, koje je potom blokiralo prometnice na tom području. Krajem kolovoza 1990. stanje se smirilo, a hrvatska policija više nije pokušavala uvesti red na pobunjenim područjima.¹¹ Krajem rujna 1990. na pobunjenim područjima te na području SUP-a Zadar situacija se zaoštrila zbog nove odluke hrvatske policije o izuzimanju naoružanja pričuvnoga sastava za potrebe opremanja novih pripadnika djelatnoga sastava. U obrovačkoj stanici javne sigurnosti izuzet je dio naoružanja, na što su Srbi provalili u stanicu i oteli preostalo naoružanje.¹²

Srpska oružana pobuna izazvala je nacionalno raslojavanje među djelatnicima SUP-a Zadar. Nakon izbijanja pobune djelatnici srpske nacionalnosti počeli su tražiti premještaj u općine s apsolutnom ili znatnom srpskom većinom.¹³ Uz pobunu, na rad SUP-a negativno se odrazilo i „Otvoreno pismo milicionera SUP-a Zadar” koje su 5. studenog 1990. hrvatskim i saveznim vlastima uputila 142 djelatnika srpske nacionalnosti. U pismu je iznijet stav da su politika hrvatskih vlasti i promjene u ustroju policije usmjerene protiv srpskoga naroda i policajaca srpske nacionalnosti.¹⁴ Nakon što je 21. prosinca 1990. u Kninu proglašena Srpska autonomna oblast (SAO) Krajina, početkom siječnja 1991. osnovan je Sekretarijat za unutrašnje poslove SAO Krajine sa sjedištem u Kninu, u čiji su sastav ušle, među ostalima, i policijske stanice Benkovac i Obrovac. Uskoro se većina zadarskih policajaca srpske nacionalnosti odmetnula i pridružila miliciji SAO Krajine.¹⁵

Od kasne jeseni 1990. sigurnosna situacija na području Policijske uprave Zadar neprestano se pogoršavala zbog gotovo svakodnevne pucnjave i podmetnutih eksplozija.¹⁶ Najteži incident dogodio se 23. studenog 1990., kada je

¹⁰ KNEŽEVIĆ, *Hrvatska demokratska zajednica*, 236-238.

¹¹ BARIĆ, *Srpska pobuna*, 75, 78-80.

¹² *Isto*, 81-82, 83.

¹³ MKSJ, Predmet IT-06-90, *Izjava svjedoka Ive Karduma* (MKSJ, 22.-23. 3. 2004.), P00896.B, pristup ostvaren 22. 1. 2021., <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSPDocStore/Public/BCS/Exhibit/NotIndexable/IT-06-90/ACE81606R0000321139.TIF>.

¹⁴ VUČUR, „Pogibija Gorana Alavanje”, 601.

¹⁵ BARIĆ, *Srpska pobuna*, 93, 105-106.

¹⁶ HR-HDA-1745, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske (dalje: MUP RH), Republički centar za obavještanje RH, Broj: 511-01-35-D-31442/90., 11. 11. 1990.; Se-

napadnuta ophodnja Policijske stanice Benkovac. U napadu je ubijen policajac srpske nacionalnosti, a jedan je teško ranjen.¹⁷ I u siječnju 1991. nastavljeno je s urušavanjem međunacionalnih odnosa. Hrvati iz Kruševa zabranili su 9. siječnja ulazak u kamenolom radnicima poduzeća „Kamen” jer su nekoliko dana prije svi Hrvati u poduzeću bez obrazloženja dobili otkaze.¹⁸ Tih dana Srbi su nastavili sa stvaranjem političko-teritorijalne autonomije u sjevernoj Dalmaciji, čiji je cilj bilo izdvajanje iz Hrvatske. Tako je u zaleđu Zadra, u Smokoviću i dijelovima Zemunika Gornjeg te Islama Latinskog nastanjenim Srbima, Srpska demokratska stranka organizirala referendum o priključenju općini Benkovac.¹⁹ Zadarske općinske vlasti obavijestile su organizatore da je referendum protuzakonit, ali oni se na to nisu obazirali.²⁰

Posljednjih dana siječnja 1991., u političko-sigurnosno osjetljivom trenutku jer je srpska pobuna bila u punom jeku, počelo je smanjivanje administracije u zadarskim općinskim službama. Otpušteno je osamdesetak Hrvata i četrdesetak Srba. Beogradska *Politika* netočno je izvijestila da je otpušteno 29 Srba, dvojica Hrvata i jedan Musliman.²¹ Smijenjen je i direktor poduzeća „Specijalni alatni strojevi” Stanislav Antić, i to nakon referenduma o povjerenju direktorima zadarskih poduzeća koja su se do donošenja novoga ustava Republike Hrvatske nalazila u društvenom vlasništvu. Za *Politiku* su otpuštanja Srba i smjena direktora bili dokaz antisrpske politike i revanšizma HDZ-a.²² No, HDZ je imao pravo postaviti nove kadrove u javnim i društvenim institucijama te u gospodarstvu jer je bio vladajuća stranka. Osim u Zadru, sličnih procesa nakon izborne pobjede bilo je diljem Hrvatske na svim razinama.²³ Postupci općinskih vlasti izazvali su nezadovoljstvo u zadarskoj organizaciji HDZ-a. Nezadovoljstvo je bilo usmjereno prema predsjedniku Izvršnoga vijeća Martinu Dražini, kojem se zamjeralo otpuštanje viška zaposlenih u općinskoj administraciji bez kriterija stručnosti te protivljenje referendumu o povjerenju direktorima poduzeća.²⁴ U ožujku 1991. većina zadarskih općinskih vijećnika glasala je za smjenu Izvršnoga vijeća, ali do smjene nije

kretarijat za unutrašnje poslove Zadar (dalje: SUP Zadar), Ministarstvo unutrašnjih poslova RH, Broj: 511-17-02/3-2980/90.-G. M., 15. 11. 1990.; Stanica javne sigurnosti Obrovac, Ministarstvu unutrašnjih poslova, Broj: 511-17-30-1621/90., 19. 11. 1990.

¹⁷ Napad su najvjerojatnije izveli pobunjeni Srbi, a ubijen je policajac Goran Alavanja. Suprotno tvrdnjama prisutnim u dijelu hrvatskih medija, poginuli policajac nije prvi poginuli hrvatski branitelj. VUČUR, „Pogibija Gorana Alavanja”, 588, 594-599.

¹⁸ S. ŽUPAN, „Raskol u ‘Kamenu’”, *Slobodna Dalmacija*, 10. 1. 1991., 4.

¹⁹ D. Č., „Referendum o pripojenju Benkovcu”, *Narodni list (Zadar)*, 12. 1. 1991., 2.

²⁰ KALEB, *Zadar u Domovinskom ratu*, 43.

²¹ M. [Milan] ČETNIK, „Otkaze dobilo 29 Srba”, *Politika* (Beograd), 24. 1. 1991., 10; Z. STANOJEVIĆ, „Počela ‘čistka’ u opštinskim organima Zadra”, *Politika*, 27. 1. 1991., 14; S. BAŠIĆ, „Koraci u napadu”, *Slobodna Dalmacija*, 29. 1. 1991., 4.

²² Z. STANOJEVIĆ, „Najuspješnijem zadarskom direktoru izglasano nepoverenje”, *Politika*, 27. 1. 1991., 14.

²³ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 203-207.

²⁴ M. KUČINA, „HDZ se ne raspada”, *Narodni list*, 26. 1. 1991., 2.

došlo jer je nedostajala natpolovična većina.²⁵ Tek u lipnju 1991. natpolovičnom većinom glasova Izvršno vijeće je smijenjeno.²⁶ Skupština općine Zadar napokon je u srpnju 1991. dobila novo izvršno vijeće.²⁷

Srpska pobuna nije ugrožavala samo rubne dijelove zadarske općine već i njezino središte Zadar. Stoga su općinske vlasti krajem veljače 1991. nastupile oštrije prema buntovnom srpskom stanovništvu. Tako je 21. veljače zabranjen prosvjed u zadarskoj četvrti Gaženica koji su organizirali stanovnici srpske nacionalnosti i predstavnici Mjesne zajednice.²⁸ Povod za prosvjed bile su razmirice oko korištenja društvenih prostorija. Predsjednik Savjeta mjesne zajednice Gaženica Zdravko Graovac dopustio je korištenje prostorija zadarskoj Srpskoj demokratskoj stranci na čelu s Mihajlom Bilićem, a ogranku HDZ-a zabranio. Uz pomoć policije, predsjednik ogranka HDZ-a Vladimir Zrilić promijenio je bravu, pa više nitko nije mogao koristiti prostorije bez dozvole općinskih vlasti. Srbi su to protumačili kao pritisak na njih i predstavnike Mjesne zajednice. U Gaženici je i prije oružane pobune bilo problema. U prvoj polovini srpnja 1990. propao je pokušaj uvođenja novoga statuta Mjesne zajednice. Jedna od prepreka u provođenju odluka Skupštine općine Zadar bila je etnička struktura predstavnika Mjesne zajednice, koja nije odražavala etničku strukturu stanovništva. U četvrti je živjelo tridesetak posto Hrvata, ali tijela Mjesne zajednice činili su isključivo Srbi.²⁹ Sredinom rujna 1990. propao je još jedan pokušaj uvođenja novoga statuta, a predstavnici zadarskih vlasti koji su prisustvovali sastanku verbalno su napadnuti. Srbi su kao uvjet za nastavak razgovora tražili da se sa zgrade Mjesne zajednice skinu hrvatska zastava.³⁰ Nezadovoljstvo hrvatskim državnim simbolima kulminiralo je početkom studenoga 1990., kada je sa zgrade Mjesne zajednice skinuta hrvatska zastava i izvješena srpska.³¹ Početkom siječnja 1991. predsjednik Skupštine općine Ive Livljanić pokušao je smiriti napetosti te je s predstavnicima Mjesne zajednice dogovorio održavanje novih izbora za predstavnike, koji su trebali odražavati etničku strukturu stanovništva. Izbori nisu održani jer vlasti nisu

²⁵ D. [Davorka] MEZIĆ-JUGOVIĆ, „Dražina se povlači sam”, *Slobodna Dalmacija*, 21. 3. 1991., 6.

²⁶ M. VUKSAN, „Zadar bez vode”, *Slobodna Dalmacija*, 20. 6. 1991., 7.

²⁷ M. VUKSAN, „Šime Prtenjača formira vladu”, *Slobodna Dalmacija*, 11. 7. 1991., 3.

²⁸ M. VUKSAN, „Policija protiv mitinga”, *Slobodna Dalmacija*, 22. 2. 1991., 12.

²⁹ J. ŠIRINIĆ, „Pritvoreni (samo) šverceri oružja”, *Slobodna Dalmacija*, 11. 9. 1990., 5. Nakon konstituiranja zadarske općinske skupštine u srpnju 1990., Skupština općine poslala je svim mjesnim zajednicama ogledni primjerak novoga statuta mjesnih zajednica. Novim statutom ukinut je dotadašnji delegatski sustav, koji je zamijenjen predstavničkim sustavom. Većina mjesnih zajednica izmijenila je statute. Iznimka su bile neke otočne zajednice koje su teško funkcionirale zbog staračkoga stanovništva te Mjesna zajednica Gaženica, koja je bila naseljena većinski srpskim stanovništvom. Edvard ŠPRLJAN, „Hoće ‘Krajinu’ čak i u Zadru”, *Narodni list*, 2. 3. 1991., 6.

³⁰ Edvard ŠPRLJAN, „Hoće ‘Krajinu’ čak i u Zadru”, *Narodni list*, 2. 3. 1991., 6.

³¹ HR-HDA-1745, SUP Zadar, MUP-RH-Sektor za operativne poslove JS., Broj: 511-17-02/3-2816/90., 1. 11. 1990.

raspolagale točnim podacima o etničkoj strukturi stanovništva niti su predstavnici Mjesne zajednice pokazali želju da se problem riješi.³²

U ožujku 1991., preko razgranate mreže suradnika, Organ bezbjednosti 9. korpusa Jugoslavenske narodne armije (JNA) dobio je informaciju da u zadarskoj policiji vlada „opšte rasulo” te da se „ništa ne radi na otkrivanju počinioca podmetanja eksploziva” na imovinu Srba i Hrvata.³³ Jasno je da se osipanje djelatnoga sastava, odnosno pridruživanje policajaca srpske nacionalnosti oružanoj pobuni negativno odrazilo na rad policije. Armija je početkom ožujka 1991. intervenirala u sukobu hrvatske policije i pobunjenih Srba u Pakracu te sudjelovala u gušenju demonstracija srbijanske oporbe u Beogradu. Zbog straha od vojne intervencije i narušavanja sigurnosne situacije, na poticaj Skupštine općine Zadar osnovan je 18. ožujka Međustranački savjet u koji su ušli predstavnici Socijaldemokratske stranke Hrvatske, Hrvatske narodne stranke, Hrvatske demokratske stranke, HDZ-a, Hrvatske kršćanske demokratske stranke, Hrvatske socijalno-liberalne stranke, Hrvatske stranke prava, SDP-a, Socijalističke stranke Hrvatske i Demokratske stranke Albanaca Hrvatske. Savjet je odmah nedvosmisleno pozvao na smirivanje situacije, ali je upozorio JNA da se kriza u Jugoslaviji može rješavati samo mirnim putem.³⁴ No nakon sukoba hrvatske policije i pobunjenih Srba na Plitvicama 31. ožujka 1991. sigurnosna situacija dodatno se pogoršala. Iz Benkovca je 1. travnja 1991. krenuo autobus pun naoružanih Srba prema Plitvicama, a u Obrovcu je šezdesetak naoružanih civila izvikivalo protuhrvatske parole i prijetilo da će razoružati hrvatske policajce na Masleničkome mostu.³⁵

U nastojanju da zaštite Hrvate na pobunjenim područjima i uspostave ustavnopravni poredak, hrvatske vlasti počele su u travnju 1991. osnivati policijske ispostave. Na području Policijske uprave Zadar osnovane su ispostave u Jasenicama, Stankovcima, Kruševu, Polači i Pidrugi. Unatoč nastojanjima da se očuva sigurnost, tijekom travnja 1991. zabilježen je znatan porast kaznenih djela poput eksplozija podmetnutih bombi, pucnjava i blokiranja prometnica, koja su bila uglavnom nacionalno motivirana.³⁶ Važno je napomenuti da je sigurnost bila narušena i u Zadru. Dana 11. travnja u podmetnutoj eksploziji oštećena je trafostanica u četvrti Plovanija.³⁷ Osnivanje policijskih ispostava nije spriječilo pobunjene Srbe da nastave s teroriziranjem hrvatskoga stanovništva. Tako su 26. travnja 1991. na putu od Kakme prema Polači ranili vozača kamiona i suvozača.³⁸ Da bi smirio situaciju, načelnik Odjela za operativne poslove zadarske policije Ivan Brzoja održao je 28. travnja sastanak s predstavnicima pobunjene milicije iz Benkovca i predstavnicima mjesnih

³² Edvard ŠPRLJAN, „Hoće ‘Krajinu’ čak i u Zadru”, *Narodni list*, 2. 3. 1991., 6.

³³ HR-HMDCDR-7, Organ bezbednosti Komande 9. korpusa (dalje: OB K-de 9. K), Dnevnik događaja, zabilješka za 16. 3. 1991.

³⁴ M. K., „Sačuvati mir i dostojanstvo”, *Narodni list*, 23. 3. 1991., 2.

³⁵ RUŽIĆ, „Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa”, 404-405.

³⁶ *Isto*, 409.

³⁷ M. VUKSAN, „Teror po nalogu Martića?”, *Slobodna Dalmacija*, 23. 4. 1991., 25.

³⁸ MARTINIĆ JERČIĆ, NAZOR, „Ubojstva hrvatskih policajaca”, 140.

zajednica Polača, Tinj, Lišane Tinjske, Gornja Jagodnja, Donja Jagodnja, Zapužane, Kakma i Stabanj. Dogovoreno je razoružavanje svih naoružanih skupina i prestanak maltretiranja civila. U Kakmi i Zapužanima promet su mogli nadzirati pripadnici milicije pobunjenih Srba iz Benkovca, a ostale naoružane skupine pobunjenih Srba morale su se povući. Iz Polače se trebala povući hrvatska policija.³⁹ Dogovor je bio još jedan pokušaj da se zaustavi pogoršavanje javne sigurnosti jer je dio Hrvata iz benkovačke općine prijetio da će se obratiti s pobunjenim Srbima ako ih hrvatska policija ne zaštiti.⁴⁰

Jedna od posljedica srpske pobune, osim loših međunacionalnih odnosa, bila je i teška ekonomska situacija u zadarskoj općini.⁴¹ Početkom travnja 1991. u četiri hotela zadarske rivijere nalazilo se samo 625 gostiju, što je bio pad od 50% u odnosu na isto vrijeme 1990.⁴² Porastu etničke isključivosti pridonijela je i presuda Privrednoga suda u Beogradu kojom je početkom 1991. ozakonjena odluka Vlade Republike Srbije o preuzimanju imovine svih hrvatskih poduzeća u Srbiji, pa tako i zadarskoga „Bagata”, koji je u Srbiji ostao bez imovine približne vrijednosti 13,5 milijuna njemačkih maraka.⁴³ Sredinom travnja 1991. zadarsko Izvršno vijeće donijelo je protumjere za srbijanska poduzeća u općini. Odlukom Izvršnoga vijeća općinske poslovne prostore do 30. travnja 1991. morala su napustiti poduzeća: „Beteks Beograd”, „Franjo Kluz Beograd”, „Fruška gora Ruma”, „Industrija kožne i metalne galanterije Merkur Bačka Palanka”, „Novi dom Beograd”, „Industrija obuće Beograd”, „Rad commerce Beograd”, „Sloboda Čačak”, „Vojvodina Nova Pazova”, „Elektronska industrija Niš”, „Frikom Beograd”, „Kožarsko-tekstilni kombinat Zaječar”, „Yugotours Beograd” i „JAT Beograd”. Mjere se nisu odnosile na „Jugobanku Beograd”, „Novitet Novi Sad”, „Simpo Vranje”, „Putnik Beograd” i „Jugoagent Beograd” jer su bili vlasnici prostora, a ni na kioske „Borbe”, zbog podrške slobodi novinarstva, iako su srbijanski mediji davali snažnu podršku oružanoj pobuni.⁴⁴

Posljednjega dana travnja 1991. HINA je objavila da se na sastanku u zadarskom garnizonu dogodio verbalni sukob između oficira hrvatske i srpske nacionalnosti. Navodno je do sukoba došlo jer je dio oficira srpske nacionalnosti iskazao ekstremne stavove prema hrvatskom vrhovništvu.⁴⁵ Komanda garnizona vijest je odmah demantirala.⁴⁶ Ipak, bilo je prekasno jer je skupina mladića 1. svibnja 1991. u zadarskoj četvrti Bili brig razbila stakla na ulazima stambenih vojnih zgrada te su oštetili automobile oficira JNA. Razbijeno je

³⁹ HR-HMDCDR-7, OB K-de 9. K, Dnevnik događaja, zabilješka za 28. 4. 1991.

⁴⁰ HR-HDA-1745, MUP RH, Izvještaj, 30. 4. 1991.

⁴¹ N. VŠ., „Industrija na koljenima”, *Slobodna Dalmacija*, 7. 5. 1991., 14.

⁴² J. M., „Samo 625 gostiju”, *Slobodna Dalmacija*, 13. 4. 1991., 9.

⁴³ J. Š., „‘Bagat’ ostao bez 33 dućana u Srbiji”, *Slobodna Dalmacija*, 19. 3. 1991., 6.

⁴⁴ E. Š. [Edvard Šprljan], „Odgovor na otimačinu ‘Bagatovih’ prodavaonica”, *Narodni list*, 13. 4. 1991., 7; M. K., „Primjer ‘Bagata’ i ‘Rada’”, *Narodni list*, 13. 4. 1991., 7.

⁴⁵ HR-HDA-1745, HINA, Časnik JNA izjavio da treba poklati hrvatsku Vladu, 30. 4. 1991.

⁴⁶ „Demanti garnizona”, *Večernji list* (Zagreb), 2. 5. 1991., 4.

i osam izloga na poslovnim prostorima u vlasništvu Srba.⁴⁷ Još istoga dana predsjednik zadarske općinske skupštine Ive Livljanić i predstavnici Međustranačkoga savjeta sastali su se s predstavnicima JNA da bi se spriječio sukob građana i vojske.⁴⁸ HINA se 2. svibnja ispričala zbog lažnih vijesti.⁴⁹

„Kristalna noć”

Sigurnosna situacija diljem Hrvatske, pa tako i na području Policijske uprave Zadar, znatno se pogoršala 2. svibnja 1991. U Borovu Selu u sukobu sa srpskim pobunjenicima poginulo je dvanaest hrvatskih policajaca.⁵⁰ Istoga dana pobunjeni su Srbi u jutarnjim satima na brdu Štrkovača iznad Polače teško ranili pripadnika Specijalne jedinice policije „Poskoci” Policijske uprave Zadar Franka Lisicu, koji je s kolegama bio u ophodnji. Na putu do bolnice Lisica je preminuo.⁵¹ Vijest o njegovoj pogibiji brzo se proširila zadarskim krajem. Oko 14 sati pred zgradu zadarske općinske skupštine stiglo je petnaestak automobila u kojima su mahom bili mladići iz Bibinja, odakle je bio policajac Lisica.⁵² Na vijest da ulaze u grad zadarska policija odmah je aktivirala raspoloživo ljudstvo za održavanje javnoga reda i mira.⁵³ Do večernjih sati redovna služba pojačana je s pripadnicima djelatnoga sastava koji su bili slobodni te oko 200 pričuvnika. Dio pričuvnika raspoređen je u Bibinje, a ostali u Kruševo, Pridragu i Polaču. Pojačane su i ophodnje te kontrole na prometnicama.⁵⁴ Kako je predsjednik Skupštine općine Zadar Ive Livljanić bio na službenom putu u Zagrebu, odakle se vratio tek u večernjim satima, Bibinjci su pokušali smiriti potpredsjednik Skupštine općine Zlatko Begonja i predsjednik Općinskoga odbora HDZ-a i Međustranačkoga savjeta Davor Aras. Bibinjci ih nisu poslušali, nego su otišli pred sjedište Policijske uprave Zadar, gdje ih je predsjednik Izvršnoga vijeća Martin Dražina zamolio da se vrate u Bibinje. Zatim su prošli gradskim ulicama i već oko 15 sati vratili su se u Bibinje.⁵⁵ Ipak, dio ih nije poslušao Dražinu, nego je upao u sjedište zadarske policije tražeći oružje. Rukovodstvo Policijske uprave uspjelo ih je umiriti te su se i oni vratili u Bibinje. Čini se da tada još nije bilo napada na imovinu Srba.⁵⁶ Oko 15 sati ispred bibinjskoga Doma kulture okupilo se mnoštvo kojem su se obratili

⁴⁷ E. RADULIĆ-TOMAN, „Platili’ izlozi”, *Večernji list*, 2. 5. 1991., 4.

⁴⁸ L. S. N. [Lada Stipić Niseteo], „Nezakonite akcije JNA”, *Slobodna Dalmacija*, 2. 5. 1991., 6.

⁴⁹ „HINA se ispričava”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 2.

⁵⁰ MARIJAN, *Slom Titove armije*, 253.

⁵¹ MARTINIĆ JERČIĆ, NAŽOR, „Ubojstva hrvatskih policajaca”, 140-142.

⁵² J. Š., D. M. J. [Davorica Mezić-Jugović], „Gnjevu u Bibinju”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 5.

⁵³ HR-HDA-1745, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (dalje: MORH), Izvješće Centra za obavješćivanje Zadar, 2. 5. 1991.

⁵⁴ HR-HDA-1745, PU Zadar, Depeša: 511-17-01-SP-87/91., 2. 5. 1991.

⁵⁵ J. Š., D. M. J. [Davorica Mezić-Jugović], „Gnjevu u Bibinju”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 5; LIVLJANIĆ, *Od Svetog Grgura do Svetog Petra*, 46.

⁵⁶ HR-HDA-1745, PU Zadar, Depeša: 511-17-01-83/91., 2. 5. 1991.

predstavnicima zadarske općinske skupštine i Međustranačkoga savjeta. Aras je najavio da će se u mjestu osnovati policijska ispostava i dobrovoljački naoružani odred. Romano Meštrović iz SDP-a, Ivo Markulin iz Hrvatske demokratske stranke, Marinko Burčul iz Socijalističke stranke Hrvatske, Ivan Zelić iz Demokratske stranke Albanaca Hrvatske te Petar Šale iz HDZ-a okupljene su pozvali na mir i jedinstvo.⁵⁷ Val nezadovoljstva zbog ubojstva policajca Lisice prijetio je prerastanjem u anarhiju koja je imala za cilj odmazdu prema Srbima. Stoga je oko 16 sati vodstvo Skupštine općine u Bibinjama održalo sastanak s predstavnicima mještana, na kojem je odlučeno da se u 17 sati u Zadru održi prosvjedna povorka i skup na Narodnom trgu. U dogovoreno vrijeme dvadesetak tisuća građana okupilo se ispred autobusnoga kolodvora, odakle su u povorci trebali krenuti prema Narodnom trgu.⁵⁸ Zbog nepotpunih i nepreciznih podataka teško je sa sigurnošću rekonstruirati koja je imovina Srba tijekom 2. svibnja 1991. napadnuta i tko su počinitelji. Prije nego što je povorka uopće krenula, „neobuzdani Bibinjci” – nije poznato koliko ih je bilo, a vjerojatno je bilo i drugih – počeli su s uništavanjem i pljačkom srpske imovine na Prilazu oslobođenja [Ulica Ante Starčevića], odnosno oko autobusnoga i željezničkoga kolodvora. Na jednom kafiću te dva bifea porazbijana su stakla, a inventar je opljačkan i uništen. U kafić je ubačen i dinamit. Potom su u blizini na jednom bifeu i frizerskom salonu razbijena stakla i oštećen inventar, a kiosk „Borbe” prevrnut je i opljačkan. Na Prilazu oslobođenja razbijena su stakla i uništen inventar na još dva kafića, a u susjednoj samoposluzi uništen je inventar i opljačkana roba. Na autobusnom kolodvoru razbijen je izlog prodavaonice odjeće, a na željezničkom je u podmetnutom požaru izgorio kiosk „Borbe”.⁵⁹

Dio prosvjednika otišao je do četvrti Bili brig, gdje su razbili stakla na ulazima stambenih vojnih zgrada. Oko zgrada se i pucalo, ali nije bilo žrtava. Na kraju ih je rastjerala policija.⁶⁰ Zbog straha od napada dio obitelji oficira sklonio se u kasarne JNA.⁶¹ Stoga je policija idućih dana čuvala stambene vojne zgrade.⁶² Napadnuti su i poslovni prostori diljem Biloga briga. Tako su u Sutjeskinoj ulici [Put Biliga] razbijeni izlozi na prodavaonici „Koke Varaždin” i frizerskom salonu, a u Ulici partizanskih pilota [Put Pudarice] opljačkana je privatna poslovница te samoposluga. U Ulici Moše Pijade [Šibenska ulica] opljačkane su dvije samoposluge i konoba. Svi poslovni prostori osim prodavaonice „Koke” bili su u srpskom vlasništvu.⁶³

⁵⁷ S. BAŠIĆ, „Tuga i ogorčenje”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 32.

⁵⁸ HR-HDA-1745, PU Zadar, Depeša: 511-17-01-83/91., 2. 5. 1991.

⁵⁹ HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV, 27. 5. 1991.; Ivica MARIJAČIĆ, „Porazbijane srpske prodavaonice”, *Vjesnik* (Zagreb), 3. 5. 1991., 2; Ivica MARIJAČIĆ, „Kome je sve to trebalo, pitaju se Zadrani”, *Vjesnik*, 4. 5. 1991., 4.

⁶⁰ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 497.

⁶¹ S. Z., „Uništavanje srpske imovine”, *Borba* (Beograd), 4.-5. 5. 1991., 4.

⁶² S. ZEČEVIĆ, „Ovo je nepodnošljivo”, *Borba*, 6. 5. 1991., 4.

⁶³ HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV, 27. 5. 1991.

Konačno je oko 18 sati od autobusnoga kolodvora krenula prosvjedna povorka koja se kretala Prilazom oslobođenja, Ulicom 19. divizije [Ulica dr. Franje Tuđmana], Ulicom Marka Oreškovića [Ulica Stjepana Radića] i potom preko mosta do zadarskoga poluotoka i Narodnoga trga.⁶⁴ Tijekom povorke gradom se kretalo više manjih skupina koje su napadale srpsku imovinu.⁶⁵ U ulicama 19. divizije i Marka Oreškovića nije bilo napada na imovinu, ali jest u okolnim ulicama. Tako su na Putu Rade Končara [Ulica Zrinsko Frankopanska] na kafiću i bifeu razbijena stakla i opljačkani inventar, a opljačkani su po jedan kiosk „Vjesnika” i „Borbe”. U Ulici braće Žabetića [Ulica Ljudevita Posavskog] razbijeni su izlozi i oštećen inventar prodavaonice namještaja „Vojvodina Nova Pazova” te jedne gostionice. Mnogo štete počinjeno je i u Ulici Blaža Valjina [Ulica bana Josipa Jelačića]. Oštećena su i opljačkana dva kioska „Borbe”, prodavaonica odjeće, kafić, prodavaonica namještaja „Simpovranje” i prodavaonica „Kožarsko-tekstilnoga kombinata Zaječar”. Na Branimirovoj obali [Obala kneza Branimira] razbijena su stakla na poslovnicama „Yugotoursa Beograd” i „Autotehne Avis Beograd”.⁶⁶ Povorka je na putu prošla pored objekata JNA u kojima su vojnici bili u punoj borbenoj pripravnosti.⁶⁷ U kasarni „Ante Banina” vojska je zaposjela položaje za obranu, a u kasarni „Đuro Đaković” pokrenuti su i tenkovi.⁶⁸ Pored kasarni čuli su se zvižduci i parole: „Ubojice, ubojice”, „Četnici, četnici” i „Cigani, cigani”. Nakon što je povorka stigla na Narodni trg, mnoštvo je počelo skandirati „U boj, u boj”, „NDH, NDH” i „Hoćemo oružje”. Pritom je zapaljena jugoslavenska zastava. Već je tada u ulicama oko Narodnoga trga stradala srpska imovina. Razbijene su poslovnice „JAT-a” na Poljani Natka Nodila i „Jugobanke” u Beogradskoj ulici [Ulica Jurja Dalmatinca]. Demolirano je i nekoliko kafića, gostionica, kiosk „Borbe” te štandovi s bižuterijom. Na Narodnom trgu mnoštvo su se u ime Međustranačkoga savjeta obratili članovi HDZ-a Petar Šale, Davor Aras i Drago Krpina. Okupljeni su izviždali Šalu, koji im je poručio da se oružje ne može dijeliti na trgu jer „svi smo mi hrvatska vojska, a ne rulja”, te ih pozvao da se uključe u obranu Hrvatske preko pričuvnoga sastava policije ili dobrovoljačkih odreda. Aras ih je također pozvao da se pridruže pričuvnom sastavu policije ili dobrovoljačkim odredima, a Krpina ih je molio neka se ne prepustaju „anarhiji” i ne razbijaju „svoj Zadar ni hrvatsku imovinu”. Krpina je pod „hrvatskom imovinom” smatrao i onu čiji su vlasnici bili Srbi. Govornici su uspjeli umiriti većinu okupljenih. Nedugo zatim prosvjed je završio i mnoštvo se počelo razilaziti, ali dio okupljenih nije poslušao govornike, nego je počelo

⁶⁴ HR-HDA-1745, MORH, Izvješće Centra za obavješćivanje iz Zadra, 2. 5. 1991.; M. V., „Svi smo mi hrvatska vojska”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 32.

⁶⁵ HR-HDA-1745, PU Zadar, Depeša: 511-17-01-83/91., 2. 5. 1991.

⁶⁶ HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV, 27. 5. 1991.; M. K., „Burni zadarski tjedan”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 4.

⁶⁷ HR-HDA-1745, PU Zadar, Depeša: 511-17-01-83/91., 2. 5. 1991.

⁶⁸ HR-HDA-1745, MORH, Izvješće Centra za obavješćivanje iz Zadra, 2. 5. 1991.; Izvješće Centra za obavješćivanje iz Zadra o pokretima JNA, 2. 5. 1991.

„pravo izživljavanje” na srpskoj imovini.⁶⁹ Tijekom večeri 2. svibnja, ali i u noći na 3. svibnja 1991. trajao je pohod u kojem je demolirana i opljačkana imovina srbijanskih, bosanskohercegovačkih, makedonskih i crnogorskih poduzeća na zadarskom poluotoku. Štetu su pretrpjele poslovnice i prodavaonice sljedećih tvrtki: „Industrija obuće Beograd”, „Putnik Beograd”, „Novi dom Beograd”, „Sokol Mostar”, „Beko Beograd”, „Industrija kožne i metalne galanterije Merkur Bačka Palanka”, „Sana Bosanski Novi”, „Fruška gora Ruma”, „Beteks Beograd”, „Jadran Perast”, „Čik Kumanovo”, „Petar Velebit Beograd” i „Franjo Kluz Beograd”. Prema nepouzdanom kriteriju imena i prezimena može se zaključiti da je na zadarskom poluotoku opljačkano ili razbijeno i četrdesetak prodavaonica, kafića, restorana, kioska, štandova te obrtničkih radnji u privatnom vlasništvu Srba. Na poluotoku je stradala i zadarska gradska imovina te imovina nekoliko hrvatskih poduzeća. Skupina mladića provalila je u „Omladinski dom” u Ulici Narodne milicije [Ulica Ruđera Boškovića]. Porazbijali su stakla te ukrali alkohol i cigarete. Dom je čuvao zaštitar koji im se nije usudio suprotstaviti jer su bili iznimno agresivni. Veliku štetu pretrpjela je zadarska tržnica u ulici Pod bedemom, gdje su porazbijani i opljačkani deseci kioska i štandova. Na *duty-free shopu* „Tankerkomerca Zadar” razbijeni su izlozi te je ukradena veća količina cigareta. Razbijena su stakla i oštećen inventar bifea zadarskoga ugostiteljskog poduzeća „Jadera”. I na periferiji Zadra napadnuta je imovina za koju se može pretpostaviti da su vlasnici bili Srbi. Primjerice, na Jadranskoj magistrali [Ulica 4. gardijske brigade] zapaljena je nadstrešnica na bifeu, a na postolarskoj radnji na Benkovačkoj cesti [Ulica Franka Lisice] razbijena su stakla i oštećen je inventar. I u ulicama zadarskih ilegalaca [Ulica Franje Petrića], Ivana Milutinovića [Ulica Miroslava Krlež] i Bokanjac te na putovima Petrića, Matije Gupca, Dikla i Nina srpskim vlasnicima oštećena su ili opljačkana tri kafića, mesnica, briačnica, samoposluga, gostionica i kiosk. U prigradskim naseljima Kožino i Petrčane demolirane su četiri vikendice čiji su vlasnici bili Srbi iz Petrinje i Beograda.⁷⁰

Razbijanje i pljačku nisu zaustavili ni pozivi na mir preko Radija Zadar. Još tijekom poslijepodnevnih sati načelnik Policijske uprave Zadar Tomislav Stanić, koji je bio na službenom putu u Zagrebu, pozvao je građane da se „suzdrže od nasilja, jer je to ono što agresori očekuju”.⁷¹ U večernjim satima zadarsko Izvršno vijeće pozvalo je građane da ne podliježu „strastima” te da budu „jedinstveni i organizirani”.⁷² Oko 21 sat predstavnici zadarske općinske skupštine i zadarske policije postigli su sporazum s JNA da vojska neće izlaziti

⁶⁹ M. V., „Svi smo mi hrvatska vojska”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 32; Ivica MARIJAČIĆ, „Porazbijane srpske prodavaonice”, *Vjesnik*, 3. 5. 1991., 2; Ivica MARIJAČIĆ, „Kome je sve to trebalo, pitaju se Zadranji”, *Vjesnik*, 4. 5. 1991., 4.

⁷⁰ HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV od 27. 5. 1991.

⁷¹ J. Š., D. M. J. [Davorica Mezić-Jugović], „Gnjevu u Bibinju”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 5.

⁷² J. Š., „Ne podleći strastima”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 32.

na ulice te da će se oko vojnih objekata u gradu rasporediti policajci.⁷³ Očito je prijetila opasnost od vojne intervencije jer je Armija smatrala da iza napada na srpsku imovinu i stambene vojne zgrade stoji HDZ te da policija ne kontrolira situaciju.⁷⁴

Nemirno je bilo i u Biogradu na Moru, gdje se stanovništvo počelo spontano okupljati ispred mjesnih zajednica. Stoga je zbog čuvanja javnoga reda i mira aktiviran dio pričuvnoga sastava policije.⁷⁵ Premda je općinsko vodstvo pozvalo na mir, tijekom 2. i 3. svibnja 1991. u biogradskoj općini dogodilo se više napada na imovinu Srba.⁷⁶

Srbi koji su tijekom svibnja 1991. izbjegli iz Zadra poslije su tvrdili da hrvatska policija nije pokazala interes da privede odgovorne za napad na njihovu imovinu.⁷⁷ Međutim, policijski istražitelji već su 3. svibnja 1991. započeli očevide u Zadru i prigradskim naseljima. Do početka očevida demolirane i opljačkane objekte čuvali su policajci. Policijsko izvješće od 3. svibnja navodi da su u „vandalskom napadu” oštećena 93 poslovna prostora i stambena objekta. U šest su podmetnuti požari, koje su vatrogasci odmah ugasili, a u tri je podmetnut privredni eksploziv. Preostali su oštećeni kamenjem, motkama i sličnim predmetima. Većina imovine pretrpjela je veliku materijalnu štetu. U pljački su sudjelovali pojedini prosvjednici, prolaznici, ali i kriminalci. Osim srpske, stradala je imovina Hrvata, Muslimana, Roma te hrvatskih poduzetaca. Policija je uspjela identificirati dio osoba koje su pljačkale te je protiv njih trebalo podignuti kaznene prijave. Policija je tražila i osobe koje su „najviše eskalirale” u napadu na imovinu. S rezultatima istrage upoznati su okružni javni tužilac te istražni sudac u Zadru, koji nisu izašli ni na jedan očevid.⁷⁸ Policijska istraga imala je određenoga uspjeha jer su sredinom svibnja 1991. istražnom sucu u Zadru privedene dvije osobe zbog sumnje da su iz demoliranih prodavaonica ukrade odjeću, obuću, cigarete i zlatninu.⁷⁹ Nije poznato jesu li privedeni i osuđeni jer podaci iz kaznene evidencije prema Zakonu o pravnim posljedicama osude, kaznenoj evidenciji i rehabilitaciji nisu dostupni.⁸⁰ Krajem svibnja 1991. Policijska uprava Zadar uputila je na temelju očevida Okružnom javnom tužilaštvu u Zadru kaznenu prijavu protiv nepoznatih počinitelja. Prijava protiv nepoznatih počinitelja bila je u suprotnosti s policijskim izvješćem od 3. svibnja, u kojem je navedeno da je dio počinitelja

⁷³ HR-HDA-1745, MORH, Izvješće iz Zadra o dogovoru s JNA, 2. 5. 1991.

⁷⁴ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 497-498.

⁷⁵ HR-HDA-1745, PS Biograd na Moru, MUP-Zagreb, Depeša br. 511-17-21-142/91, 2. 5. 1991.

⁷⁶ HR-HDA-1745, PS Biograd na Moru, Depeša br. 511-17-21-143/2-1991., 3. 5. 1991.; E. R. [Radulić] TOMAN, „Poginuo policajac”, *Večernji list*, 3. 5. 1991., 5.

⁷⁷ BARIĆ, *Srpska pobuna*, 131.

⁷⁸ HR-HDA-1745, PU Zadar, MUP RH Sektoru za operativne poslove JS-i, Depeša br. 511-17-01-83/91, 3. 5. 1991.

⁷⁹ D. M. J. [Davorka Mezić-Jugović], „Krali iz demoliranih dućana”, *Slobodna Dalmacija*, 15. 5. 1991., 27.

⁸⁰ Odgovor Županijskoga suda u Zadru na zahtjev za pristup informacijama, 1. 2. 2022.

identificiran.⁸¹ Sasvim je moguće da policija, osim u prethodno spomenutom slučaju dvojice privedenih, nije imala dovoljno konkretnih dokaza za privedenje i procesuiranje počinitelja pred nadležnim sudom.

Postavlja se pitanje koliko je imovine nastradalo tijekom 2. svibnja i u noći na 3. svibnja 1991. Kaznena prijava poimenično navodi 123 pravne i fizičke osobe čija je imovina nastradala. Međutim, pojedini vlasnici pretrpjeli su višestruku štetu. Primjerice, uništeno je i opljačkano 35 kioska te 14 štandova u vlasništvu „Tržnica Zadar”. Tako je 2. svibnja i u noći na 3. svibnja nastala šteta na 175 ugostiteljskih objekata, poslovnih prostora, štandova, kioska, vikendica te automobila (Prilog 1). Osim prosvjednika, prolaznika i kriminalaca, među počiniteljima je bilo i mladića te maloljetnika. Većinu imovine na zadarskoj tržnici uništile su i opljačkale skupine „mladića najvjerojatnije srednjoškolaca”. Jedan Srbin izjavio je hrvatskoj policiji da mu je kafić oštetila skupina maloljetnika „po svemu sudeći iz Bibinja”. Slične izjave dali su i drugi vlasnici. Na dijelu imovine samo su razbijena stakla, a inventar i roba nisu ukradeni, primjerice na poslovnici „Jugobanke”. Na nekoliko objekata nacrtana su slova „U”. Izjave o veličini skupina koje su napadale i pljačkale imovinu treba uzeti sa zadržkom. Jedan je vlasnik izjavio da mu je kafić demolirala „grupa od oko 1000 ljudi”. No, sigurno je da se veća skupina, ili nekoliko manjih, kretala trasom kojom je prolazila prosvjedna povorka te je u okolnim ulicama i na zadarskom poluotoku redom napadala imovinu za koju je pretpostavila da je srpska. Većina vlasnika, vjerojatno zbog straha, u svojim iskazima prešutjela je da im je imovina stradala zbog njihove nacionalnosti. Ipak, nekolicina ih je izjavila da se to dogodilo zato što su Srbi. Neki od vlasnika promatrali su uništavanje imovine, ali se nisu usudili spriječiti napad. Bilo je i onih koji su to pokušali, ali su otjerani uz prijetnje. Na vijest da se u gradu napada imovina Srba dio vlasnika je, kako bi spriječili demoliranje, u izloge izvjesio hrvatske zastave, ali uzalud. Na temelju prijava obavljani su očevidi s detaljnim zapisnicima. Operativnim radom policija je doznala da dio vlasnika nije prijavio štetu, ali očevidi su obavljani i bez prijava. Uz zapisnike je priložena i fotodokumentacija. Nakon očevida, šteta je okvirno procijenjena na 37.199.109,94 dinara. Na dijelu imovine šteta nije procijenjena jer su vlasnici trebali obaviti inventuru. Moguće je i da dio štete nije zabilježen. Primjerice, u zapisnicima se ne navode spomenute poslovnice „Rad commercea Beograd”, „Slobode Čačak”, „Elektronske industrije Niš”, „Frikoma Beograd”, „Noviteta Novi Sad” i „Jugoagenta Beograd”. Ipak, postoji mogućnost da su se poduzeća iselila nakon odluke općinskih vlasti, o čemu je bilo riječi.⁸² Nakon procjene, zadarska podružnica „Croatia osiguranja” morala je isplatiti štetu za 70% stradalih objekata, zbog čega se našla na rubu bankrota.⁸³ U Bibinjama nisu

⁸¹ HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV, 27. 5. 1991.

⁸² HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV, 27. 5. 1991.

⁸³ M. KUČINA, „Junaštvo’ i ‘uljudba’”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 3.

postojali uvjeti za očevid, nego je šteta samo zabilježena.⁸⁴ U policijskom izvješću ne navodi se razlog, ali može se pretpostaviti da su mještani Bibinja sprječavali rad policijskih istražitelja.

Trećega svibnja 1991. nastavljeno je sa sporadičnim napadima na imovinu Srba u Zadru i okolici.⁸⁵ Istovremeno je Centar za obavješćivanje Zadar dobio brojne lažne dojave o trovanju vodovoda, podmetanju eksploziva i požara, što je otežavalo rad policije jer se svaka dojava morala provjeriti.⁸⁶ Zbog napada na imovinu i osjećaja nesigurnosti Srbi su do večeri 4. svibnja 1991. masovno napustili Zadar, Zemunik Gornji i Smoković te se sklonili u Benkovac.⁸⁷ Toga dana Organ bezbjednosti 9. korpusa JNA izvijestio je da se zadarskim krajem širi glasina da će nakon pogreba Franka Lisice početi masovna odmazda nad Srbima. Također, milicija SAO Krajine obavijestila je Organ bezbjednosti da Srbi žele napustiti Zadar, ali da ih u tome sprječava hrvatska policija, koja im prijeti da će biti „poklani”.⁸⁸ Ovu posljednju informaciju treba uzeti s oprezom jer je sasvim moguće da se lažnim informacijama željela isprovocirati intervencija JNA.

Osim Srba u Zadru, početkom svibnja 1991. i Hrvati koji su živjeli na područjima zahvaćenim srpskom oružanom pobunom bili su izloženi nasilju te su počeli napuštati svoje domove. Milicija SAO Krajine upala je 1. svibnja u potrazi za oružjem u Potkonje i Vrpolje, mjesta pored Knina većinski naseljena Hrvatima. Izgovor za akciju nađen je u osnivanju hrvatske policijske stanice u Kijevu. Milicija je maltretirala civile te ih je devet uhitila, a jedan je ranjen.⁸⁹ U noći 6./7. svibnja 1991. u Kninu je u znak odmazde zbog zblivanja u Zadru napadnuta i opljačkana imovina Hrvata, Albanaca te hrvatskih poduzeća.⁹⁰ Milicija nije mogla kontrolirati „razularenu gomilu” i zatražila je pomoć JNA, koja nije intervenirala. Armija je imala informacije da su miniranja i pljačku izvele osobe povezane s milicijom u Kninu.⁹¹ U Obrovcu je 8. svibnja napadnuta imovina Hrvata, što je potaknulo njihov odlazak.⁹² Do kraja svibnja 1991. u Zadar su iz Knina, Benkovca i Obrovca te okolnih sela izbjegle čitave obitelji.⁹³

Nakon ubojstva hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. i demonstracija protiv JNA u Splitu 6. svibnja, u Hrvatskoj se situacija razmjerno smirivala. Na

⁸⁴ HR-HDA-1745, PU Zadar, MUP RH Sektor za operativne poslove JS, Depeša: 511-17-01-83/91. CV, 6. 5. 1991.

⁸⁵ HR-HDA-1745, MORH, Zadar – Izvještaj o noćasnjim događanjima, Broj: 529/91., 3. 5. 1991.

⁸⁶ HR-HDA-1745, Centar za obavješćivanje Split, Informacija od CO Zadar u 22:45, 4. 5. 1991.

⁸⁷ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 497-498.

⁸⁸ HR-HMDCDR-7, OB K-de 9. K, Dnevnik događaja, zabilješka za 4. 5. 1991.

⁸⁹ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 497-498.

⁹⁰ *Isto*, 498.

⁹¹ HR-HMDCDR-7, OB K-de 9. K, Dnevnik događaja, zabilješka za 7. 5. 1991.

⁹² D. GUŽVICA, „Rušilački pohodi na vikendice, kioske...”, *Slobodna Dalmacija*, 9. 5. 1991., 8.

⁹³ E. Š. [Edvard Šprljan], „Zadar pomaže izbjeglicama”, *Narodni list*, 25. 5. 1991., 4.

sjednici Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) održanoj od 7. do 9. svibnja dogovoreno je da će JNA na područjima zahvaćenim sukobima spriječiti kretanje svih nelegalnih oružanih formacija osim legalnih lokalnih policijskih snaga.⁹⁴ Dogovor se vrlo brzo pokazao mrtvim slovom na papiru, barem kada je u pitanju područje Policijske uprave Zadar. Tijekom svibnja 1991. u Zadru i okolici noćne pucnjave i eksplozije postale su dio svakodnevice. Policija ih je uredno bilježila, ali nije provodila istragu da otkrije počinitelje.⁹⁵ Koliko je u proljeće 1991. sigurnosna situacija u zadarskom kraju bila složena svjedoči intervju bivšega načelnika Policijske uprave Zadar Ivana Brzoje objavljen u *Slobodnoj Dalmaciji* u veljači 1992. Intervju je vjerojatno bio pokušaj anuliranja optužbi koje su se pojavile u javnosti, da je policija najodgovornija za lošu sigurnosnu situaciju. Brzoja je ustvrdio da su se u „važnim trenutcima zadarski političari bavili međusobnim sukobima i razračunavanjima oko osobnih interesa” te da nisu osudili napad na imovinu Srba 2. svibnja 1991. Priznao je da je i policija dijelom odgovorna za nisku razinu sigurnosti, ali da je do ubojstva policajca Franka Lisice uspijevala držati situaciju pod kontrolom.⁹⁶ Većina Brzovinih tvrdnji je točna, osobito ona o unutarstranačkom sukobu u zadarskoj organizaciji HDZ-a. Tvrdnja da se nitko od zadarskih političara nije odredio prema uništavanju imovine Srba nije točna.

Reakcije javnosti i vlasti

Pogoršanje sigurnosne situacije početkom svibnja 1991. izazvalo je niz reagiranja državnih i općinskih dužnosnika te javnosti. Usprkos kasnijim optužbama da je izostala odgovarajuća reakcija, na temelju dostupnih podataka jasno je da državne i lokalne vlasti nisu relativizirale i ignorirale napad na srpsku imovinu u Zadru 2. svibnja te su ga jasno osudile.

U noći 2./3. svibnja 1991. hrvatskoj se javnosti obratio predsjednik Franjo Tuđman. Izjavio je da je Hrvatska suočena s otvorenim ratom, a Srbe u Hrvatskoj pozvao da se ograde od pobune koja je dovela u pitanje njihov suživot s Hrvatima. Osudio je one koji su pozivali na „spontani otpor”, a hrvatski narod pozvao je da podrži državnu politiku, da ne nasjeda na provokacije i ne čini poteze koji mogu dovesti do žrtava.⁹⁷ Tuđman u svojem obraćanju nije izravno osudio zbivanja u Zadru jer su se toga dana diljem Hrvatske dogodili napadi na imovinu Srba te incidenti s JNA.⁹⁸ Ipak, njegova poruka bila je

⁹⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 73-74.

⁹⁵ HR-HDA-1745, Centar Službe za zaštitu ustavnog poretka Split, Ispostava Zadar, Operativni štab MUP-a RH, Depeša broj: 153/91., 10. 5. 1991.; RUŽIĆ, „Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa”, 411-414.

⁹⁶ Mario VUKSAN, „Pravi krivci – optužuju policiju”, *Slobodna Dalmacija*, 14. 2. 1992., 15.

⁹⁷ „Dr. Tuđman: poginulo devet, nestala tri pripadnika MUP-a”, *Slobodna Dalmacija*, 3. 5. 1991., 32.

⁹⁸ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 499-500.

važna jer je dio hrvatske javnosti i političara tražio otvoreni sukob s pobunjenim Srbima i JNA.⁹⁹ Svako odstupanje od politike izbjegavanja sukoba koju je vodilo hrvatsko vrhovništvo odgovaralo je pobunjenim Srbima i Armiji. Upravo početkom svibnja 1991. predsjednik Srbije Slobodan Milošević tražio je od pobunjenih Srba da ne ulaze u sukob s hrvatskom policijom, nego da to prepuste JNA.¹⁰⁰ Već 5. svibnja 1991. Tuđman je u Trogiru održao sastanak s vodstvima dalmatinskih organizacija HDZ-a. Okupljenima je objasnio da je cilj državne politike samostalna Hrvatska sa što manje žrtava uz podršku većine Srba u Hrvatskoj i međunarodne zajednice. Također, s pobunjenim Srbima trebalo se obračunati bez davanja povoda JNA za intervenciju.¹⁰¹

Da je hrvatskim vlastima bilo stalo do smirivanja napetosti svjedoče i posjeti državnih dužnosnika Zadru i njegovoj okolini početkom svibnja 1991. Već 3. svibnja Zadar su posjetili potpredsjednik Sabora Republike Hrvatske Vladimir Šeks i predsjednik Vijeća općina Sabora Luka Bebić. S predstavnicima općine posjetili su i Bibinje, gdje su izrazili sućut obitelji poginuloga policajca Lisice, a potom su sudjelovali na komemoraciji. U svojim obraćanjima pozvali su sve da se uključe u pripreme za obranu te da ostanu smireni. Međutim, nije poznato jesu li izričito osudili i napade na imovinu Srba.¹⁰² Petoga svibnja Zadar i Nin posjetio je predsjednik Sabora Žarko Domljan. U Ninu je prilikom govora pred okupljenim građanima izjavio da ono što se dogodilo u Zadru „nije dobro i ne pruža lijepu sliku o nama, jer to promatra i svijet”. Građanima je poručio da je njihov „bijes opravdan”, ali da „vandalizam i uništavanje imovine nije opravdano”.¹⁰³

U osudi zbivanja u Zadru nakon ubojstva hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. nisu zaostajali ni vodeći mediji u Hrvatskoj. *Vjesnik iz Zagreba* objavio je 4. svibnja članak u kojem je osuđen „nekontrolirani juriš” na srpsku imovinu. Autor članka prenio je i komentare građana Zadra, u kojima se većina pitala „što se zapravo time postiglo”, ali neki su i „likovali” zbog uništavanja. U članku je navedeno i da „bijes hrvatskih građana” odgovara pobunjenim Srbima, koji ih žele uvući u otvoreni sukob, te da se obrana Hrvatske „najmanje postiže uništavanjem imovine”. Nadalje, u članku je upozoreno na to da je dio Srba čija je imovina stradala „lojalan svojoj hrvatskoj domovini” i da ne smiju „ispaštati grijeha svojih sunarodnjaka”. Članak je zaključen rečenicom: „Ako i takve Srbe [lojalne Srbe] dovodimo u poziciju jednako krivih za nastalo stanje, onda i od njih stvaramo neprijatelje Hrvatske, a to Hrvatska sebi ne smije dopustiti.”¹⁰⁴ Zagrebački tjednik *Danas*, koji je bio nesklon novim hrvatskim vlastima, u poduljem komentaru 7. svibnja donio je svoj pogled na stanje u Hrvatskoj nakon ubojstva hrvatskih policajaca. Među ostalim, u komentaru

⁹⁹ ŠEKS, 1991., 62.

¹⁰⁰ MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992.*, 382.

¹⁰¹ KNEŽEVIĆ, *Hrvatska demokratska zajednica*, 360-361.

¹⁰² S. BAŠIĆ, „Ubojice će stići pravda”, *Slobodna Dalmacija*, 4. 5. 1991., 32.

¹⁰³ E. RADULIĆ-TOMAN, „Ne želimo živjeti u paklu”, *Večernji list*, 6. 5. 1991., 7.

¹⁰⁴ Ivica MARIJAČIĆ, „Kome je sve to trebalo, pitaju se Zadrani”, *Vjesnik*, 4. 5. 1991., 4.

je upozoreno na narušene odnose između Hrvata i Srba, odnosno na „onu pogubnu atmosferu kad se sve lako sunovrati u ambis”. Kritizirana je „zapaljena masa” koja je u Zadru, Šibeniku i Vinkovcima tražila „oružje i osvetu” te uništavala sve „što ima veze sa srpskim imenom”. Potom je naglašeno „da nije lako biti Srbin u Hrvatskoj” zbog „onih koji ih gledaju s apriornom sumnjom”. Pohvaljeno je obraćanje javnosti predsjednika Franje Tuđmana, koje je bilo „nadahnuto u prvom redu brigom kako da se zaustavi [...] krvavi lanac međusobnih atakiranja”. Naposlijetku, glavnim krivcem za loše stanje u Hrvatskoj proglašena je srbijanska politika na čelu sa Slobodanom Miloševićem.¹⁰⁵ Bilo je i drugačijih tonova, koji nisu pridonosili smirivanju hrvatsko-srpskih napetosti. Senzacionalistički *Slobodni tjednik* iz Zagreba objavio je 11. svibnja reportažu s pogreba poginuloga policajca Lisice. Osim kratkih crtica o životu Franka Lisice i njegovoj obitelji, iz reportaže se može zaključiti samo da su mještani Bibinja bili ogorčeni te da su se spremni braniti od „suludih srpskih ubojica”. Prenesena je i izjava mještanina: „Važno je da naš Franko nije uzalud poginuo. Osvetit ćemo ga.” Iako je prisustvovao pogrebu, autor reportaže nije prenio govore državnih i općinskih dužnosnika, koji su pozivali na mir, o čemu više na idućim stranicama.¹⁰⁶

Spomenuto je da su predstavnici Skupštine općine Zadar odmah nakon ubojstva Franka Lisice pozvali na mir. U prvoj polovini svibnja 1991. općinske vlasti izdale su više priopćenja te organizirale niz mirnih prosvjeda da bi usmjerile provalu emocija i strasti zbog ubojstva hrvatskih policajaca prema obrani Hrvatske od agresije Srbije i JNA, a ne prema Srbima. Zadarsko Izvršno vijeće održalo je 3. svibnja izvanrednu sjednicu, a potom se oglasilo priopćenjem u kojem je iskazano razumijevanje za „opravdani gnjev” i prosvjed zbog ubojstva Franka Lisice, ali je osuđeno razbijanje „izloga radnji nekih poduzeća i pojedinaca” i pljačka, koja se ničime nije mogla opravdati.¹⁰⁷ Istoga dana održana je i sjednica zadarske općinske skupštine, na kojoj su vijećnici pozvani da u svojim sredinama spriječe postupke štetne za hrvatske interese.¹⁰⁸ Općinski odbor HDZ-a osudio je 4. svibnja „razbojnička nedjela” koja su se dogodila na zadarskom području, a od članova i pristaša zatraženo je da provode stranački program i promiču demokraciju.¹⁰⁹ Na pogrebu Franka Lisice 4. svibnja vjerski dužnosnici te predstavnici vlasti ponovno su pozvali na mir i razboritost. Zadarski nadbiskup Ivan Pređa okupljenima je poručio da krenu „putem dobrote, života, praštanja, istinitosti, solidarnosti”, a predsjednik Skupštine općine Ive Livljanić poručio im je da ne smiju „ništa činiti čime bi ukaljali Frankovu mučeničku smrt i žrtvu”.¹¹⁰ U ime Sabora Republike Hrvatske govorio je zastupnik HDZ-a Miljenko Žagar, koji je pozvao

¹⁰⁵ Jelena LOVRIC, „Teror nad Hrvatskom”, *Danas* (Zagreb), 7. 5. 1991., 7-9.

¹⁰⁶ Tomislav TARDELLI, „Franko, zlato moje, kako ću te iz kuće pustiti...?”, *Slobodni tjednik* (Zagreb), 11. 5. 1991., 9.

¹⁰⁷ J. Š., „Danas – dan žalosti”, *Slobodna Dalmacija*, 4. 5. 1991., 4.

¹⁰⁸ „Trebamo biti organizirani i disciplinirani”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 6.

¹⁰⁹ A. S., „Odlučan obračun”, *Slobodna Dalmacija*, 5. 5. 1991., 4.

¹¹⁰ Tatjana STUPIN, „Smrt jednog život je mnogih”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 14-15.

na suzdržanost te upozorio da je svaki život dragocjen.¹¹¹ Slično je poručio i brat poginuloga policajca Tomislav Lisica. U razgovoru za *Narodni list* rekao je da građani trebaju biti „mirni, trezveni, slušati odgovorne, a ne srljati sami u neke pothvate”.¹¹²

Zadarske općinske vlasti osnovale su 6. svibnja 1991. Štab za djelovanje u kriznim situacijama. Štab je odmah apelirao na građane da se suzdrže od samovolje, neprimjerenih postupaka te da surađuju s vlastima i hrvatskom policijom.¹¹³ No dio Zadrana zamjerao je sugrađanima srpske nacionalnosti što nisu osudili pobunu. Prema *Večernjem listu*, u Zadru je samo nekoliko Srba Hrvatsku smatralo svojom domovinom i njihovu su imovinu „poštedjeli rušitelji”.¹¹⁴ Kada se uzme u obzir policijski očevid, „rušitelji” nisu radili razliku između lojalnih Srba i onih koji su podržavali pobunu. U pokušaju da se poprave međunacionalni odnosi u Zadru je 6. svibnja održan prosvjedni skup „Svi za Hrvatsku – sve za Hrvatsku”, koji su organizirali zadarska općinska skupština i Međustranački savjet. Na skup su pozvani i građani srpske nacionalnosti. *Večernji list* izvijestio je da su skupu prisustvovali mnogi Srbi koji su osudili pobunu.¹¹⁵ Okupljenima se najprije obratio predsjednik Skupštine općine Livljanić i, uz ostalo, pozvao ih da se ne „poduzimaju pojedinačne, nekontrolirane akcije”.¹¹⁶ Iako ih je skupina maloljetnika koja je ranije razbila prozore na Domu JNA ometala, pomirljive govore u kojima su osudili pobunu održali su građani srpske nacionalnosti Mladen Paravinja, Duško Polovina i Nikola Olujić.¹¹⁷ Srbima koji su dali „bezrezervnu podršku” hrvatskom vrhovništvu pobunjeni Srbi poslije su prijetili likvidacijom.¹¹⁸

Zbog neprimjerenoga ponašanja maloljetnika, ali i povećanih napetosti u vrtićima, školskim i visokoškolskim ustanovama, u zadarskom Hrvatskom narodnom kazalištu održan je 7. svibnja 1991. još jedan skup. Predsjednik zadarske općinske skupštine Ive Livljanić osudio je „divljanje učenika po zadarskim ulicama, razbijanje imovine i izvikivanje nekih parola”. Potom je govorio sekretar društvenih djelatnosti zadarske općine Vladimir Skračić, koji je pozvao prosvjetare i učenike da poštuju hrvatsko vrhovništvo i osude „rušilačke akcije”. Na skupu su govorili i profesori tehničke škole srpske nacionalnosti Nikola Jakšić i Đuro Gagić, koji su iskazali podršku hrvatskom vrhovništvu.¹¹⁹

¹¹¹ S. BAŠIĆ, „Velební ispraćaj Franka Lisice”, *Slobodna Dalmacija*, 5. 5. 1991., 5.

¹¹² M. K., „Pjesnik, sportaš, vjernik”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 15.

¹¹³ „Trebamo biti organizirani i disciplinirani”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 6.

¹¹⁴ E. RADULIĆ-TOMAN, „Tuga na svakom koraku”, *Večernji list*, 5. 5. 1991., 5.

¹¹⁵ M. F., „Hrvatski Srbi protiv četnika”, *Večernji list*, 7. 5. 1991., 6; „Postupati po uputama vrhovništva”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 3.

¹¹⁶ „Naša je domovina Hrvatska”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 6; LIVLJANIĆ, *Od Svetog Grgura do Svetog Petra*, 48.

¹¹⁷ M. F., „Hrvatski Srbi protiv četnika”, *Večernji list*, 7. 5. 1991., 6.

¹¹⁸ HR-HDA-1745, Centar Službe za zaštitu ustavnog poretka Split, Ispostava Zadar, Operativni štab MUP-a RH, Depeša broj: 153/91., 10. 5. 1991.

¹¹⁹ T. [Tatjana] STUPIN, „Napetost među učenicima”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 6.

Usprkos verbalnim osudama nasilja i skupovima, sigurnosna situacija u Zadru i dalje je bila loša. Stoga je 8. svibnja 1991. na stranicama *Narodnoga lista* objavljeno još jedno priopćenje predsjednika Skupštine općine Livljanića. Priopćenje je bilo poziv na obranu, ali i osuda nasilnih postupaka prema Srbima, koji nisu bili u interesu Hrvatske. Uz ostalo, iznio je da se općinskim vlastima „svakodnevno pojedinačno i grupno obraćaju” Srbi koji su osudili oružanu pobunu. Međutim, Livljanić je upozorio da vlasti imaju informacije o „samovoljnim i neprimjerenim ponašanjima” pojedinaca prema Srbima i njihovoj imovini. Poručio je da uništavanju imovine i opstruiranju rada organa vlasti treba stati na kraj. Priopćenje je završio pozivom građanima da budu organizirani, disciplinirani, da se suzdrže od „individualnih i nepromišljenih radnji” te da surađuju s vlastima.¹²⁰

Osudi napada na imovinu Srba pridružio se i zadarski tisak. U *Narodnom listu* 11. svibnja 1991. objavljen je članak u čijem je uvodnom dijelu pisalo: „Nema sumnje, i srpsko junaštvo i hrvatska kultura došli su nam posljednjih desetak dana do punog izražaja. Nadasve nejunakački ubijen je snajperskim metkom redarstvenik Franko Lisica da bi se onda hrvatska uljudba manifestirala toljaganjem izloga i inventara trgovačkih radnji u vlasništvu zadarskih Srba, odnosno srbijanskih firmi.” Nadalje, upozoreno je da je pohod na srpsku imovinu ne samo upropastio „zadarski image o sveopćoj težnji za ulazak u Europu”, nego je „izmaknuo tlo pod nogama mirnog suživota sa zadarskim Srbima”. U članku nisu prozvani samo Hrvati zbog napada na srpsku imovinu nego i zadarski Srbi jer su se s „velikim zakašnjenjem sjetili osuditi metode i istupanja” vođa srpske oružane pobune na čelu sa Slobodanom Miloševićem, i to tek onda kada se „njihova imovina ugrožava”. Članak je završen konstatacijom: „Razbijati je lako, stvarati i sastavljati je umijeće koje nas čini ljudima. A ljudi, vjerujem, svi želimo biti.”¹²¹ Ako se prethodno uzme u obzir, može se zaključiti da je u Zadru u trenutku ozbiljno narušenih međunacionalnih odnosa postojala svijest o potrebi izbjegavanja sukoba i želja za suživotom.

Zbog višemjesečne oružane pobune i pogibije policajca Lisice u zadarskim poduzećima početkom svibnja 1991. zabilježeni su slučajevi nesnošljivosti prema srpskim radnicima. Tako su radnici „Auto Hrvatske” 3. svibnja 1991. na sastanku zaključili da se s kolegama Srbima koji nisu podržali hrvatsko vrhovništvo trebaju obaviti razgovori, a zatim je trebalo odlučiti hoće li im se uručiti otkazi. Valja naglasiti da je takav zaključak donesen prije pomirljivih poruka zadarskih općinskih dužnosnika. Ipak, dio radnika nije prihvatio poruke vlasti te su nastavili s iskazivanjem nesnošljivosti prema Srbima. U poduzeću „Adria” 6. svibnja 1991. udaljili su s posla petnaesticu Srba koji nisu podržali državnu politiku.¹²² Takvi postupci ostali su usamljeni. Tjednik *Narodni list* izvijestio je 11. svibnja 1991. da je u mnogim zadarskim poduzećima došlo do „spontanog” izjašnjavanja radnika o političkoj i sigurnosnoj

¹²⁰ „Postupati po uputama vrhovništva”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 3.

¹²¹ M. KUČINA, „Junaštvo” i ‘uljudba”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 3.

¹²² BARIĆ, *Srpska pobuna*, 131.

situaciji u Hrvatskoj. Svojim priopćenjem javili su se srpski radnici iz „Elke”, koji su „izrazili duboku potresenost tragičnim događajima u Hrvatskoj” te izrazili sućut obiteljima poginulih policajaca. Nadalje, u priopćenju su naveli da se kao „Srbi ne osjećaju ugroženim” ni u svojem pogonu ni u Hrvatskoj. Na kraju su osudili sve Srbe koji rade protiv interesa Hrvatske te pozvali sve zaposlenike „Elke” da se suzdrže od nasilja. Na zboru radnika „Plodina” hrvatski i srpski radnici jednoglasno su osudili „terorizam, barikade” i nasrtaje na „demokraciju i suverenitet Republike Hrvatske”. Slična priopćenja u kojima je osuđeno nasilje te podržana državna politika poslali su i radnici „Dalme”, „Zadarske tiskare”, „Kepola”, „Mesoprometa”, „Čistoće”, „Danila Štampalije” i „Carinarnice”.¹²³

Slično kao u poduzećima, i u mjestima zadarskoga zaleđa početkom svibnja 1991. raspravljalo se o političko-sigurnosnoj situaciji. Petoga svibnja u Crnome su Srbi i Hrvati održali sastanak na kojem je sudjelovao i predstavnik zadarske općinske skupštine. Na sastanku je dogovoreno da će mještani srpske nacionalnosti potpisati peticiju u kojoj se osuđuje srpska oružana pobuna te podržava suživot s Hrvatima.¹²⁴ Već idućega dana u Zemunik Donjem sastali su se predstavnici mjesnih zajednica Zemunik Donji, Zemunik Gornji, Smoković, Škabrnja i Murvica. Potom je izdano priopćenje u kojem su se predstavnici ogradili od „svih terorističkih aktivnosti, svih vidova nasilja i njihovih protagonista”.¹²⁵ Čini se da je u trenutku širenja međunacionalnih sukoba na zadarskom području među Hrvatima i Srbima na razini mjesnih zajednica postojala volja za smirivanjem napetosti. No, početak oružanih sukoba u Hrvatskoj vodio je u radikalizaciju odnosa. Razlog tome treba tražiti u ponašanju vodstva pobunjenih Srba, koje nije željelo pregovore koji bi doveli do postizanja mirnoga rješenja sukoba.

Manipulacije i zloupotrebe

Uz napad na srpsku imovinu 2. svibnja 1991. poslije su se počele vezati dezinformacije i neutemeljene interpretacije događaja, koje su pojedini mediji i osobe koristili kao argument u kritici tadašnje politike hrvatskoga vrhovništva.

Novinarka Lada Stipić Niseteo upotrijebila je krajem srpnja 1991. u *Slobodnoj Dalmaciji*, vjerojatno prvi put, izraz „kristalna noć” za zbivanja u Zadru 2. svibnja te godine. Izraz nije imao konotaciju kakvu je u kasnijim interpretacijama dobio, odnosno nije imao nikakve veze s navodno organiziranim napadom na imovinu Srba, već se odnosio na štetu koju je „Croatia osiguranje” moralo isplatiti nakon „izleta građana” na imovinu.¹²⁶ Zanimljivo

¹²³ E. Š. [Edvard Šprljan], „Zajednički prosvjedi protiv terorizma”, *Narodni list*, 11. 5. 1991., 3.

¹²⁴ M. V., „Hrvatska jedina domovina”, *Slobodna Dalmacija*, 6. 5. 1991., 6.

¹²⁵ S. B., „Za teroriste nema utočišta”, *Slobodna Dalmacija*, 7. 5. 1991., 8.

¹²⁶ L. S. N. [Lada Stipić Niseteo], „Krhotine ‘kristalne noći’”, *Slobodna Dalmacija*, 28. 7. 1991., 13.

je da je pozornost srbijanskih medija tijekom svibnja 1991. bila usmjerena na događanja u Kijevu, Borovu Selu i Splitu, a ne na Zadar. Primjerice, *Politika* je o svemu izvijestila tek 4. svibnja. Nepobitno je da se dogodio napad na imovinu Srba, ali u članku se aludira da je sve bilo organizirano te da je antisrpsko raspoloženje zahvatilo sve slojeve društva. Vjerojatno da bi se pojačao dojam, navedeno je: „Danas su razbijačke akcije nastavili maloletnici od desetak godina.”¹²⁷ *Borba* je u broju od 4./5. svibnja, prilično objektivno, pisala da su zbog pogibije policajca Franka Lisice „razjareni demonstranti demolirali” srpsku imovinu, ali bez aluzija da je sve bilo organizirano ili poticano od vlasti.¹²⁸ Napada na srpsku imovinu bilo je i ranije u Hrvatskoj. Tako su u Šibeniku 10. travnja 1991. hrvatski navijači nakon pobjede košarkašica „Elmesa” nad beogradskom „Crvenom zvezdom” unatoč intervenciji policije i apelu općinskih vlasti porazbijali stakla na poslovnim prostorima srbijanskih poduzeća.¹²⁹ Tek kasnije, vjerojatno u sklopu medijskoga rata protiv Hrvatske, srbijanski mediji počeli su potencirati zbivanja u Zadru i manipulirati činjenicama kao svojevrstu protutežu masovnim zločinima nad hrvatskim stanovništvom u Škabrnji i Nadinu u zadarskom zaleđu ujesen 1991.¹³⁰ U *Politici* je početkom studenoga 1991. objavljena informacija da je u Zadru do početka sukoba živjelo 27.000 Srba te da ih je 24.000 izbjeglo.¹³¹ Već je spomenuto da je u Zadru prema popisu stanovništva iz 1991. živjelo 76.343 stanovnika, od čega je Hrvata bilo 58.534 ili 76,7%, a Srba 10.958 ili 14,4%. Prema popisu stanovništva iz 2001., u Zadru je živjelo 72.718 stanovnika. Hrvata je bilo 67.457 ili 92,8%, a Srba 2382 ili 3,3%.¹³² Dostupni izvori u suprotnosti su s tvrdnjama o udjelu Srba u ukupnom stanovništvu Zadra i broju izbjeglih. Činjenica je da su se zbog napada na srpsku imovinu, ali i zbog izbivanja oružanoga sukoba, dogodile velike promjene u etničkoj strukturi stanovništva zadarskoga kraja. Slično je bilo i u drugim dijelovima Hrvatske, zbog čega je dio Srba izbjegao. Neki od izbjeglih potom su se i pridružili oružanoj pobuni. Srpska je strana tim događajima manipulirala i koristila ih u propagandne svrhe.¹³³ Tako je Radomir Kužet, ministar pravosuđa u Vladi Republike Srpske Krajine, u srpnju 1993. predstavnicima Ujedinjenih naroda izjavio: „Božićnim Ustavom iz 1991. godine srpski narod na području federalne jedinice Hrvatske dobija status nacionalne manjine i postaje građanin drugog reda. Kristalna noć, maja 1991. godine u Zadru, samo ilustracije radi, pokazuje raspoloženje hrvatskog naroda prema Srbima u toku samo jednog dana. U takvoj situaciji srpski narod je bio prisiljen da se brani.”¹³⁴ Očito je Kužet smatrao da su Srbi u Hrvat-

¹²⁷ M. Č. [Milan Četnik], „Poharana srpska imovina”, *Politika*, 4. 5. 1991., 9.

¹²⁸ S. Z., „Uništavanje srpske imovine”, *Borba*, 4.-5. 5. 1991., 5.

¹²⁹ M. DŽAMBO, M. JUKIĆ, „Rušilački pohod ‘navijača’”, *Slobodna Dalmacija*, 11. 4. 1991., 27.

¹³⁰ Više o zločinima pobunjenih Srba i JNA u Škabrnji i Nadinu u: BRIGOVIĆ, RADOŠ, „Zločin Jugoslavenske narodne armije”, 1-23.

¹³¹ R. R., „Opasnost vreba u gradovima”, *Politika*, 2. 11. 1991., 14.

¹³² LIPOVŠČAK, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.*, 86.

¹³³ ŽUNEC, *Goli život*, 582.

¹³⁴ RUPIC, RUŽIĆ, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knj. 10, 52.

skoj donošenjem demokratskoga ustava izgubili građanska prava. To je aluzija na tretman kakav su Židovi imali u nacističkoj Njemačkoj nakon izglasavanja Nürnberških zakona 1935. Neodrživa je i konotacija da je „kristalna noć” u Zadru istovjetna „Kristalnoj noći” koja se dogodila u Njemačkoj početkom studenoga 1938. Tada je organizirano opljačkana i uništena židovska imovina, a brojni Židovi morali su pobjeći ili su završili u logorima.

Početkom 1993. Vlada Savezne Republike Jugoslavije osnovala je Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava. Komitet je na temelju izjava svjedoka i prikupljenih dokaza objavio deset izvješća o *Zločinima u toku oružanih sukoba na tlu ranije SFRJ u periodu 1991. – 1995.* Krajem 1995. ili početkom 1996. objavljeno je šesto izvješće, koje uz opis raznih zločina nad Srbima sadržava i kratak opis zbivanja u Zadru 2. svibnja 1991. Odmah na početku događaji u Zadru okvalificirani su kao „etničko čišćenje”. Dalje stoji da se između 1500 i 2000 većinom mladih osoba okupilo ispred autobusnoga kolodvora, odakle su krenule u organizirano uništavanje imovine Srba s „krajnjim ciljem da se to stanovništvo prisilno iseli iz Zadra”. Tijekom pohoda pjevali su „ustaške pesme” i prijetili Srbima da će ih „poklati ako se ne isele”. Iza njih su išla „deca, starosti od 5 do 15 godina”, koja su pljačkala, a za „decom su sledili stariji koji su nosili kante iz kojih su zapaljivom tečnošću polivali i palili”. Prema izvješću, policija je toga „dana bila povučena iz grada” i „nije izlazila na ulice”, što potvrđuje da su sve „organizovali hrvatski organi vlasti”. Isto tako tvrdi se da je „demolirano i srušeno preko 168 lokala” te da je „zapaljeno više stanova i kuća”. Međutim, na popisu uništene i opljačkane imovine koji je priložen izvješću nalazi se 148 objekata. Na popis nije uvrštena i stradala imovina Hrvata, Albanaca te hrvatskih poduzeća. Bez ikakvih dokaza, kao organizatori su navedeni predsjednik Skupštine općine Zadar Ive Livljanić, potpredsjednik Sabora Republike Hrvatske Vladimir Šeks, saborski zastupnik HDZ-a Petar Šale, načelnik Policijske uprave Zadar Tomislav Stanić te zadarski policajci Ivan Brzoja i Ante Ikić.¹³⁵

Posljednjih desetak godina u Hrvatskoj je događaje u Zadru s početka svibnja 1991. u tri članka problematizirao tjednik *Novosti*, čiji je izdavač Srpsko narodno vijeće.

Prvi članak „Kristallnacht – Zadar 1991.” novinara Ernesta Marinkovića, objavljen je 2010. Iz naslova se može zaključiti da je autor, kao i ministar Republike Srpske Krajine Kužet, napad na imovinu Srba povezo s nacističkom Njemačkom i uništavanjem židovske imovine u studenom 1938. U članku se sugerira da policajca Franka Lisicu nisu ubili pobunjeni Srbi i da je njegova pogibija iskorištena kao povod za napad. Glavni izvor informacija u članku je Đuro Kresović, koji se u svibnju 1991. nalazio na čelu Kaznenoga odjela Općinskoga suda u Zadru.¹³⁶ Iako je bio svjedok zbivanja te je zasigurno imao

¹³⁵ „Zločini u toku oružanih sukoba na tlu ranije SFRJ u periodu 1991. – 1995.”

¹³⁶ Ernest MARINKOVIĆ, „Kristallnacht – Zadar 1991.”, *Novosti* (Zagreb), mrežno izdanje, 20. 3. 2010., pristup ostvaren 2. 3. 2021., <https://arhiva.portalnovosti.com/2010/03/kristallnacht-%E2%80%93-zadar-1991/>.

neposredan uvid u policijska izvješća s očevida iz svibnja 1991., treba istaknuti da je od jeseni 1991. bio pravosudni dužnosnik Republike Srpske Krajine, zbog čega njegov iskaz treba uzeti s krajnjim oprezom.¹³⁷ Prema Kresoviću, napad je pripremio HDZ te su „mjesecima ranije” postojali popisi imovine koju treba uništiti. Dok novinar Marinković zastupa broj od „devedesetak” uništenih i opljačkanih objekata, Kresović navodi da ih je uništeno više od 130. U članku je iskaz dao i ugostitelj srpske nacionalnosti koji je želio ostati anonimn. Ugostitelju je uništen kafić u središtu Zadra te je izjavio da policija nikada nije kontaktirala s njim i da nije siguran postoji li zapisnik o šteti. Ako uzmemo u obzir da postoje zapisnici i za štetu koja nije prijavljena, iskaz anonimnoga ugostitelja, bez kvalitetnijega objašnjenja, izaziva sumnju. Za potrebe članka novinar se obratio Općinskom i Županijskom državnom odvjetništvu u Zadru te Županijskom državnom odvjetništvu u Splitu. Nije tražio uvid u sudski spis slučaja, nego ga je zanimalo što je s istragom te hoće li kazneno djelo uništenja i oštećenja tuđe imovine od strane nepoznatih počinitelja imati sudski epilog. Prema Županijskom državnom odvjetništvu u Zadru, slučaj je 1992. prosljeđen Vojnom tužiteljstvu u Splitu. Vojno tužiteljstvo je, nije jasno kada, slučaj prosljedilo Županijskom državnom odvjetništvu u Splitu, koje ga je 2002. zaključilo.¹³⁸ Naravno, postoji mogućnost da novinar ne bi dobio uvid u spis, ali postavlja se pitanje zašto ga nije tražio. Zbog ukorijenjenih kontroverzi koje prate zbivanja u Zadru početkom svibnja 1991. iznimno je važno provjeriti sve navode i podatke koji se dotiču ove problematike.

Drugi članak, „Četvrt stoljeća povlačenja po sudovima” novinara Saše Kosanovića, objavljen je u *Novostima* 2012. godine. U članku, čiji je fokus na imovinskom sporu između zadarske bolnice i prijeratnoga zadarskog ugostitelja Živka Šarića, autor je prenio tvrdnje iz spomenutoga članka Ernesta Marinkovića. Tako je napad na imovinu Srba 2. svibnja 1991. vođen „nevidljivom rukom tadašnjeg HDZ-ovog režima” te je ubojstvo policajca Franka Lisice bilo samo povod za obračun sa Srbima. Kosanović je u odnosu na Marinkovićev članak uvećao, nije jasno na temelju kojih podataka, broj uništenih objekata u srpskom vlasništvu na „oko 300”. Članak je donio i svjedočanstvo Živka Šarića, kojemu je 2. svibnja 1991. demolirana gostionica „Putnik”, a potom 7. svibnja i zapaljena. Šarić tvrdi da je gorjela tri dana te da vatrogasci nisu gasili požar, nego su stajali sa strane i pazili da se ne proširi. Prema vlastitom priznanju, već 2. svibnja napustio je Zadar i preko barikada otišao u Knin, gdje je kasnije postao pripadnik logistike Srpske vojske Krajine.¹³⁹ U jednom

¹³⁷ Đuro Kresović je kao predsjednik Okružnoga suda Republike Srpske Krajine u Kninu ujesen 1992. sudjelovao u prikrivanju ratnoga zločina nad hrvatskim stanovništvom u Širokoj Kuli. RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knj. 2, 251; RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knj. 6, 322-323.

¹³⁸ Ernest MARINKOVIĆ, „Kristallnacht – Zadar 1991.”, *Novosti*, mrežno izdanje, 20. 3. 2010., pristup ostvaren 2. 3. 2021., <https://arhiva.portalnovosti.com/2010/03/kristallnacht-%E2%80%93-zadar-1991/>.

¹³⁹ Saša KOSANOVIĆ, „Četvrt stoljeća povlačenja po sudovima”, *Novosti*, mrežno izdanje, 18. 2. 2012., pristup ostvaren 2. 3. 2021., <https://arhiva.portalnovosti.com/2012/02/cetvrt-stoljeća-povlačenja-po-sudovima/>.

dokumentu Srpske vojske Krajine iz siječnja 1995. navodi se da je Šarić ratni profiter i švercer.¹⁴⁰ Osobni iskazi i sjećanja su važni, ali Šarićevo svjedočenje sadržava činjenične greške. Kada je u pitanju uništavanje njegove i ostale imovine Srba, policijska izvješća pokazala su se kao pouzdaniji izvor informacija. Policija je 7. svibnja 1991. dobila dojavu da je u gostionici „Putnik” podmetnut požar, koji su vatrogasci brzo lokalizirali, a potom i ugasili. Visina štete nakon požara nije utvrđena, ali prema opisu u zapisniku i fotodokumentaciji, bila je velika.¹⁴¹ Novinar Kosanović nimalo ne dvoji u Šarićev iskaz te hvali njegovo ponašanje tijekom srpske oružane pobune jer su, navodno, njegovim zalaganjem iz srpskoga zarobljeništva puštena četvorica hrvatskih vojnika iz Bibinja koji su zarobljeni u prosincu 1991. Šarić tvrdi da su vojnici sudjelovali u uništavanju srpske imovine u Zadru 2. svibnja 1991. te su mu upravo oni zapalili gostionicu.¹⁴² Pobunjeni Srbi zaista su zarobili četvoricu Bibinjaca, ali ne u prosincu 1991. nego u svibnju iste godine. Već nakon desetak dana zarobljenici su pušteni i, prema njihovu svjedočenju, Šarić im je u zatvor donosio hranu i nudio pomoć. Bibinjci nisu spomenuli da je pomagao oko njihova puštanja, ali je moguće da su taj detalj izostavili kako Šariću ne bi ugrozili život.¹⁴³ Ipak, prema relevantnim izvorima, ponašanje Živka Šarića bilo je bitno drugačije nakon dolaska u Knin 2. svibnja 1991. Tako je Organu bezbjednosti JNA doušnik 6. svibnja 1991. javio da je „organizator divljanja i pljački po Kninu”, odnosno uništavanja hrvatske imovine 4./5. svibnja 1991., bio upravo Šarić. Drugi doušnik, koji se nalazio u vrhu milicije SAO Krajine, dojavio je 7. svibnja Organu da je Šarić platio skupini od „7-8 ljudi da čine pljačku” po Kninu.¹⁴⁴

Posljednji članak na temu zadarske „kristalne noći” u *Novostima* objavljen je 2020. Iako se novinar Tihomir Ponoš u članku „Ta grozna zadarska noć” potrudio prenijeti što je o zbivanjima početkom svibnja 1991. u Zadru pisao hrvatski tisak, osim površne kronologije članak ne donosi ništa novo te uglavnom prenosi interpretacije Ernesta Marinkovića i Saše Kosanovića. Tako se u članku provlači sumnja u okolnosti ubojstva policajca Franka Lisiće. Nadalje, Ponoš je kritizirao reakciju vlasti. Pitao se zašto predsjednik Tuđman u svojem obraćanju 2./3. svibnja 1991. nije govorio o „masovnom uništavanju imovine Srba i poduzeća koja imaju sjedište u Srbiji” u Zadru. Tuđman možda nije izričito osudio zbivanja u Zadru, ali je, kako je spomenuto, pozvao na razboritost i suzdržavanje od nasilja. Ponošu je sporno i priopćenje zadar-

¹⁴⁰ VUČUR, RUPIC, *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knj. 15, 64.

¹⁴¹ HR-HDA-1745, PU Zadar, MUP RH Sektor za operativne poslove JS, Depeša br. 511-17-02/3-1619/91., 7. 5. 1991.

¹⁴² Saša KOSANOVIĆ, „Četvrt stoljeća povlačenja po sudovima”, *Novosti*, mrežno izdanje, 18. 2. 2012., pristup ostvaren 2. 3. 2021., <https://arhiva.portalnovosti.com/2012/02/cetvrt-stoljeca-povlacenja-po-sudovima/>.

¹⁴³ M. VUKSAN, „Trebalo je puno živaca i strpljenja...”, *Slobodna Dalmacija*, 7. 6. 1991., 11.

¹⁴⁴ HR-HMDCDR-7, OB K-de 9. K, Dnevnik događaja, zabilješka za 6. 5. 1991.; OB K-de 9. K, Dnevnik događaja, zabilješka za 7. 5. 1991.

skoga Izvršnog vijeća od 3. svibnja 1991. u kojem je osuđena pljačka, ali nije izrijekom navedeno da se radi o imovini Srba. Međutim, propustio je napisati da je Izvršno vijeće još 2. svibnja u večernjim satima pozvalo građane da ne podliježu strastima. Isto je tako propustio da su općinske vlasti idućih dana u više priopćenja te na skupovima jasno osudile napad. Autor je kritizirao i postupanje policije jer nije spriječila uništavanje srpske imovine.¹⁴⁵ Policija nije uspjela spriječiti napad iako je aktivirala dostupno ljudstvo. Ipak, spriječila je obračun prosvjednika s oficirima JNA i njihovim obiteljima.

Politolog Dejan Jović u svojoj knjizi *Rat i mit*, objavljenoj 2017., posvetio je nekoliko rečenica „pogromu” Srba 2. svibnja 1991. u Zadru.¹⁴⁶ Prema Joviću, srpska imovina nastradala je iako se Zadar u svibnju 1991. nalazio izvan zone ratnih djelovanja. Međutim, upravo su zadarski kraj i ostali dijelovi sjeverne Dalmacije još od kolovoza 1990. bili jedno od središta srpske oružane pobune te su se zbivanja u pobunjenim sjevernodalmatinskim općinama negativno odrazila i na prilike u Zadru i njegovoj okolici.¹⁴⁷ Jović se poziva na članak koji je u svibnju 2015. objavljen na portalu srbijanskih *Večernjih novosti* povodom godišnjice „kristalne noći”. Autor članka je voditelj Dokumentacijsko-informacijskog centra „Veritas” i bivši dužnosnik u Vladi Republike Srpske Krajine Savo Štrbac, koji se često dotiče kontroverznih epizoda iz Domovinskoga rata. U krajnje zlonamjernom opisu uglavnom je ponovio i neznatno modificirao tvrdnje koje se nalaze u šestom izvješću o *Zločinima u toku oružanih sukoba na tlu ranije SFRJ u periodu 1991. – 1995.*, ali i na portalu *zlocininadsrbima.com* i srpskoj verziji *Wikipedije*. Štrbac je uništavanje imovine Srba interpretirao kao organizirano i tjednima prije isplanirano. Da to potkrijepi, izjavio je da je „upotrebljena i velika količina eksploziva”, koji je tada i u tim količinama imala jedino policija, a ona je toga dana bila „nevidljiva”. Nesmiljenost progona dodatno je naglasio sudjelovanjem djece i staraca koji su pljačkali i palili.¹⁴⁸ Kako je spomenuto, u Zadru su 2. svibnja 1991. zabilježene tri eksplozije, a u podmetnutim požarima izgorjela su dva kioska te jedna nadstrešnica. Stoga Štrpčeve tvrdnje nemaju uporište u činjenicama.

Zaključak

„Kristalna noć” u Zadru posljedica je niza složenih događaja i okolnosti. Svakako najvažniji događaj jest srpska oružana pobuna koja je uz dijelove sjeverne Dalmacije i Like zahvatila i zadarsku općinu. Pobuna je izazvala pogor-

¹⁴⁵ Tihomir PONOŠ, „Ta grozna zadarska noć”, *Novosti*, mrežno izdanje, 3. 5. 2020., pristup ostvaren 2. 3. 2021., <https://www.portalnovosti.com/ta-grozna-zadarska-noc>.

¹⁴⁶ JOVIĆ, *Rat i mit*, 178.

¹⁴⁷ MARIJAN, „Mitom protiv ‘mita’”, 450.

¹⁴⁸ Savo ŠTRBAC, „Zadarska kristalna noć”, *Večernje novosti* (Beograd), mrežno izdanje, 27. 5. 2015., pristup ostvaren 1. 4. 2021., [51](https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:550119-Savo-Strbac-Zadarska-Kristalna-noc; „Zadarska kristalna noć 1991”; „Zadarska kristalna noć”.</p>
</div>
<div data-bbox=)

šanje javne sigurnosti na širem zadarskom području. Podmetnute eksplozije, blokade prometnica i pucnjava postale su dio svakodnevice te su već početkom 1991. odnosi između Hrvata i Srba bili toliko narušeni da je prijetila opasnost od intervencije JNA. Istovremeno je zadarsku policiju napustila većina djelatnika srpske nacionalnosti, koji su se potom pridružili pobunjenicima. Iako kadrovski oslabljena, policija je do početka svibnja 1991. uglavnom uspijevala držati stanje sigurnosti pod nadzorom. Uz pobunjene Srbe, čimbenik nestabilnosti bila je i JNA, koja je umanjivala značaj srpske pobune, dok je Hrvatskoj prijetila vojnom intervencijom. Hrvatske su vlasti u tom razdoblju, ali i kasnije, vodile pomirljivu politiku te pozivale hrvatsko stanovništvo na mir i razboritost, a srpsko da se distancira od pobune. Većina Srba na pobunjenim područjima, neki i u Zadru, to nije prihvatila te je nastavila s pobunom. Višemjesečne napetosti u zadarskom kraju i ostatku Hrvatske kulminirale su 2. svibnja 1991., kada su pobunjeni Srbi pored Polače ubili zadarskoga policajca Franka Lisicu i dvanaestoricu hrvatskih policajaca u Borovu Selu. U takvim okolnostima u dijelu hrvatskoga stanovništva prevladao je osjećaj neprijateljstva prema Srbima, koje su uz JNA smatrali glavnim krivcima za stanje u kojem se našla Hrvatska. Usprkos pozivima hrvatskih vlasti na suzdržavanje od nasilja, došlo je do napada na imovinu Srba te incidenata s JNA. Raspoloženje stanovništva u Zadru nakon ubojstva policajca Lisice nije se previše razlikovalo od ostatka Hrvatske. Premda su općinski dužnosnici pozivali na mir i organizirali mirnu prosvjednu povorku, različite su skupine u neorganiziranoj odmazdi demolirale i opljačkale brojnu imovinu Srba. Iako je aktivirala raspoloživo ljudstvo, zadarska policija nije ih uspjela spriječiti u pohodu. Uz „kristalnu noć” veže se niz predrasuda i kontroverzi, koje većinom ignoriraju tadašnji sigurnosno-politički kontekst. Svakako je među Hrvatima bilo i onih koji u napadu na imovinu Srba i njihovu odlasku iz Zadra nisu vidjeli ništa sporno, ali dostupni izvori jasno upućuju na zaključak da uništavanje srpske imovine nije bilo organizirano te da je bilo u suprotnosti s državnom politikom.

Prilog 1. Uništena i opljačkana imovina 2. svibnja 1991. u Zadru. Izvor: HR-AŽDOST, Kazneni spis KTN-350/92, PU Zadar, Poseban izvještaj, Broj: 511-17-02/29-205/91. CV od 27. 5. 1991.

Redni broj	Imovina/Vlasnik ¹⁴⁹	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
1.	Prodavaonica odjeće „Tea” / O. P.	Autobusni kolodvor Zadar	Razbijena stakla
2.	Kiosk / „Borba”	Željeznički kolodvor Zadar	Uništen u podmetnutom požaru
3.	Kiosk / I. B.	Pored NK „Omladinac” / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i manja oštećenja
4.	Kiosk „Majakomerc” / Nepoznat	Pored NK „Omladinac” / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i opljačkan
5.	Bife „Bulevar” / D. L.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
6.	Kafić „Jelena” / V. G.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
7.	Kafić „Gogi” / V. R.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
8.	Kafić „Akvariji” / G. K.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
9.	Samoposluga „Delikates” / A. M.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i opljačkana
10.	Bife „Gurman” / M. K.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
11.	Automobil „Lada” / S. Š.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Prevrnut na krov
12.	Frizerski salon „Muški frizer” / S. Š.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
13.	Bife „Jugo” / J. K.	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Razbijena stakla i oštećen inventar
14.	Kiosk / „Borba”	Prilaz oslobođenja / Ulica Ante Starčevića	Prevrnut i opljačkan
15.	Nedovršeni hotel / V. M.	Prilaz oslobođenja / Trg Stjepana Buzolića	Razbijena stakla
16.	Bife „Riva” / N. K.	Jadranska magistrala / Ulica 4. gardijske brigade	Zapaljena nadstrešnica

¹⁴⁹ Radi zaštite osobnih podataka umjesto punih imena i prezimena navedeni su samo inicijali vlasnika.

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
17.	Postolarska radnja / P. M.	Benkovačka cesta / Ulica Franka Lisice	Razbijena stakla i oštećen inventar
18.	Bife „Proleter” / Ž. L.	Ulica Anke Burčul / Ulica Ivana Lucića	Razbijena stakla
19.	Kafić „Ambasador” / V. A.	Put Rade Končara / Ulica Zrinsko Frankopanska	Razbijena stakla
20.	Kiosk / „Borba”	Put Rade Končara / Ulica Zrinsko Frankopanska	Razbijena stakla i opljačkan
21.	Kiosk / „Vjesnik”	Put Rade Končara / Ulica Zrinsko Frankopanska	Razbijena stakla i opljačkan
22.	Bife „Sutjeska” / Ugostiteljsko poduzeće „Jadera”	Put Rade Končara / Ulica Zrinsko Frankopanska	Razbijena stakla i opljačkan
23.	Prodavaonica namještaja / „Vojvodina Nova Pazova”	Ulica braće Žbetića / Ulica Ljudevita Posavskog	Razbijena stakla i oštećen inventar
24.	Gostionica „Putnik” / Ž. Š.	Ulica braće Žbetića / Ulica Ljudevita Posavskog	Razbijena stakla i oštećen inventar / Izgorjela u podmetnutom požaru 7. svibnja 1991.
25.	Automobil / Ž. Š.	Ulica braće Žbetića / Ulica Ljudevita Posavskog	Oštećen
26.	Restoran „Pet bunara” / D. B.	Trg pet bunara	Razbijena stakla i oštećen inventar
27.	Servis televizijskih i radio uređaja „Mita” / M. V.	Ulica Pere Čingrije / Ulica Ilije Smiljanića	Razbijena stakla i oštećen inventar
28.	Gostionica „Zdravljak” / R. M.	Park Vladimira Nazora	Razbijena stakla i oštećen inventar
29.	„Omladinski dom” / Skupština općine Zadar	Ulica Narodne milicije / Ulica Ruđera Boškovića	Razbijena stakla i opljačkan
30.	Prodavaonica obuće / „Industrija obuće Beograd”	Omladinska ulica / Ulica Elizabete Kotromanić	Razbijena stakla i opljačkana
31.	Kiosk / „Borba”	Pored zadarskog mosta	Uništen u podmetnutom požaru
32.	Štand s bižuterijom / M. G.	Pored zadarskog mosta	Oštećen i opljačkan

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
33.	Štand s bižuterijom / M. F.	Ulica 31. listopada 1944. / Ulica Jurja Barakovića	Oštećen i opljačkan
34.	Štand / I. Č. G.	Ulica 31. listopada 1944. / Ulica Jurja Barakovića	Nestao/Ukraden
35.	Štand / N. L.	Ulica 31. listopada 1944. / Ulica Jurja Barakovića	Oštećen i opljačkan
36.	Samoposluga „Unikum” / I. G.	Poljana Natka Nodila	Razbijena stakla i opljačkana
37.	Poslovnica / „Putnik Beograd”	Poljana Natka Nodila	Razbijena stakla i oštećen inventar
38.	Bife „Jadera” / Z. Š., M. G.	Poljana Natka Nodila	Razbijena stakla
39.	Videoteka „Videobis” / M. O.	Ulica Jurja Dalmatinca / Ulica knezova posedarskih	Razbijena stakla i opljačkana
40.	Bife „Labamba” / D. Š.	Ulica žrtava fašizma / Ulica Špire Brusine	Razbijena stakla i oštećen inventar
41.	Brijački salon / N. Š.	Ulica žrtava fašizma / Ulica Špire Brusine	Razbijena stakla i oštećen inventar
42.	Krojačka radnja / M. M.	Ulica Dimitrija Tucovića / Ulica Borelli	Razbijena stakla
43.	Prodavaonica namještaja / „Novi dom Beograd”	Ulica Dimitrija Tucovića / Ulica Borelli	Razbijena stakla i oštećen inventar
44.	Krojačka radnja / A. S.	Ulica Dimitrija Tucovića / Ulica Borelli	Razbijena stakla
45.	Kafić „Mirni kutić” / Nepoznat	Prilaz Đure Daničića / Ulica majke Margarite	Razbijena stakla i opljačkan
46.	Gostionica „Stari grad” / M. B.	Ulica Sime Matavulja / Ulica Stomorica	Razbijena stakla i oštećen inventar
47.	Prodavaonica odjeće „Maja” / G. K.	Ulica Sime Matavulja / Ulica Stomorica	Razbijena stakla i opljačkana
48.	Poslovnica / „Soko Mostar”	Ulica Borisa Kidriča / Ulica Mihovila Pavlinovića	Razbijena stakla
49.	Kafić „Tajm aut” / P. P.	Ulica Borisa Kidriča / Ulica Mihovila Pavlinovića	Razbijena stakla i oštećen inventar

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
50.	Samoposluga „Trend” / P. M.	Ulica Jadro / Jadrina ulica	Razbijena stakla i oštećen inventar
51.	Urarska radnja / Ž. P.	Ulica Mihovila Pavlinovića / Ulica Dalmatinskog sabora	Razbijena stakla i opljačkana
52.	Prodavaonica modne konfekcije / „Beko Beograd”	Ulica Mihovila Pavlinovića / Ulica Dalmatinskog sabora	Razbijena stakla i oštećen inventar
53.	Prodavaonica / „Industrija kožne i metalne galanterije Merkur Bačka Palanka”	Ulica Mihovila Pavlinovića / Ulica Dalmatinskog sabora	Razbijena stakla i opljačkana
54.	Kiosk s odjećom / M. R.	Ulica Đure Jakšića / Ulica Dalmatinskog sabora	Oštećen i opljačkan
55.	Prodavaonica trikotaže i konfekcije / „Sana Bosanski Novi”	Ljubljanska ulica / Ulica Hrvoja Vukčića Hrvatinića	Razbijena stakla i opljačkana
56.	Kafić „Rava” / S. V.	Riječka ulica / Ulica nadbiskupa Nikole Matafara	Razbijena stakla i oštećen inventar
57.	Poslovni prostor / S. Č.	Riječka ulica / Ulica nadbiskupa Nikole Matafara	Razbijena stakla
58.	Poslovnica / „Jugobanka Beograd”	Beogradska ulica / Ulica Jurja Dalmatinca	Razbijena stakla
59.	Bife „Sport” / Ugostiteljsko poduzeće „Jadera”	Beogradska ulica / Ulica Jurja Dalmatinca	Razbijena stakla i oštećen inventar
60.	Prodavaonica obuće / „Fruška gora Ruma”	Beogradska ulica / Ulica Jurja Dalmatinca	Razbijena stakla i opljačkana
61.	Prodavaonica sportske opreme / „Beteks Beograd”	Beogradska ulica / Ulica Jurja Dalmatinca	Razbijena stakla i opljačkana
62.	Prodavaonica modne konfekcije / „Jadran Perast”	Sarajevska ulica / Ulica Brne Karnarutića	Razbijena stakla i opljačkana
63.	Prodavaonica obuće / „Čik Kumanovo”	Sarajevska ulica / Ulica Brne Karnarutića	Razbijena stakla i opljačkana
64.	Prodavaonica odjeće „Leo-Leo” / M. A.	Splitska ulica / Ulica Federica Grisogona	Razbijena stakla i opljačkana

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
65.	Kafić „Pero” / D. U.	Poljana Vladimira Gortana / Poljana pape Aleksandra III	Razbijena stakla i opljačkan
66.	Prodavaonica obuće / „Petar Velebit Beograd”	Poljana Vladimira Gortana / Poljana pape Aleksandra III	Razbijena stakla i opljačkana
67.	Prodavaonica modne konfekcije / „Franjo Kluz Beograd”	Poljana Vladimira Gortana / Poljana pape Aleksandra III	Razbijena stakla i opljačkana
68.	Trgovina bescarinskom robom / „Tankerkomerc Zadar”	Radnička obala / Liburnska obala	Razbijena stakla i opljačkana
69.	Prodavaonica sadržaja za odrasle „Adam i Eva” / B. K.	Ulica Špire Brusine / Ulica Alesandra Paravije	Razbijena stakla i opljačkana
70.	35 kioska / „Tržnica Zadar”	Pod bedemom	Razbijena stakla i druga oštećenja
71.	14 štandova / „Tržnica Zadar”	Pod bedemom	Oštećeni
72.	Kiosk s obućom / D. B.	Pod bedemom	Razbijena stakla i opljačkan
73.	Štand / N. M.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
74.	Kiosk s odjećom / E. G.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
75.	Kiosk / M. B.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
76.	Kiosk / S. J.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
77.	Kiosk / R. P.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
78.	Tri štanda s bižuterijom i drugom robom / Lj. Č.	Pod bedemom	Oštećeni i opljačkani
79.	Štand / I. B.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
80.	Kiosk / M. J.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
81.	Kiosk / G. G.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
82.	Kiosk s obućom / D. Đ.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
83.	Kiosk s odjećom i obućom / Lj. G.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
84.	Kiosk s odjećom / M. K.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
85.	Kiosk sa suvenirima / I. R.	Pod bedemom	Oštećen i razbijena roba
86.	Kiosk s odjećom / K. V.	Pod bedemom	Oštećen
87.	Kiosk s odjećom / S. V. B.	Pod bedemom	Razbijeno staklo i pokušaj provale
88.	Kiosk / M. K.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
89.	Kiosk s obućom / G. K.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
90.	Kiosk s obućom / Z. D.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
91.	Kiosk s odjećom „Sandi” / I. B.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
92.	Kiosk / „Plodine”	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
93.	Štand s odjećom / V. Z.	Pod bedemom	Oštećen i opljačkan
94.	Dva kioska / Ž. N.	Pod bedemom	Oštećeni i opljačkani
95.	Kiosk / „Borba”	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Oštećen i opljačkan
96.	Prodavaonica odjeće „Liberty” / M. O.	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Razbijena stakla i opljačkana
97.	Kafić „Gradić Peyton” / M. B.	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Razbijena stakla i opljačkan
98.	Prodavaonica namještaja / „Simpo Vranje”	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Razbijena stakla i opljačkana
99.	Prodavaonica / „Kožarsko-tekstilni kombinat Zaječar”	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Razbijena stakla
100.	Kiosk / „Borba”	Ulica Blaža Valjina / Ulica bana Josipa Jelačića	Oštećen i opljačkan
101.	Poslovnica / „Yugotours Beograd”	Branimirova obala / Obala kneza Branimira	Razbijena stakla
102.	Poslovnica / „Autotehna Avis Beograd”	Branimirova obala / Obala kneza Branimira	Razbijena stakla
103.	Automobil / „Autotehna Avis Beograd”	Branimirova obala / Obala kneza Branimira	Oštećen
104.	Autoškola „Zadarimex” / B. K.	Ulica Vlade Bagata / Ulica Nikole Tesle	Razbijena stakla i oštećena reklama
105.	Prodavaonica / „Koka Varaždin”	Sutjeskina ulica / Put Biliga	Razbijena stakla
106.	Frizerski salon „Anja” / M. L.	Sutjeskina ulica / Put Biliga	Razbijena stakla
107.	Samoposluga „Mini market K. Đ.” / S. K.	Ulica partizanskih pilota / Put Pudarice	Razbijena stakla i opljačkana
108.	Poslovnica „Inex-Vesna” / Nepoznat	Ulica partizanskih pilota / Put Pudarice	Razbijena stakla i opljačkana
109.	Samoposluga „Efekt” / M. A.	Ulica Moše Pijade / Šibenska ulica	Razbijena stakla i opljačkana

Redni broj	Imovina/Vlasnik	Stara adresa / Nova adresa	Šteta
110.	Samoposluga „Ideal” / A. G.	Ulica Moše Pijade / Šibenska ulica	Razbijena stakla i opljačkana
111.	Konoba „Don Bažilio” / D. S.	Ulica Moše Pijade / Šibenska ulica	Razbijena stakla i opljačkana
112.	Kafić „Brioni” / Č. Z.	Ulica zadarskih ilegalaca / Ulica Franje Petrića	Razbijena reklama
113.	Mesnica / D. S.	Ulica Ivana Milutinovića / Ulica Miroslava Krleže	Razbijena stakla i oštećen inventar
114.	Kafić „Kaktus” / J. F.	Ulica Ivana Milutinovića / Ulica Miroslava Krleže	Razbijena stakla i oštećen inventar
115.	Brijačnica „Vukić” / V. V.	Put Petrića	Razbijena stakla i oštećen inventar
116.	Kiosk / K. A.	Put Petrića	Oštećen
117.	Gostionica „Bambi” / B. P.	Put Dikla	Razbijena stakla i oštećen inventar
118.	Kiosk „Majakomerc” / M. V.	Put Matije Gupca	Razbijena stakla i opljačkan
119.	Kiosk s bižuterijom / M. G.	Borik	Oštećen
120.	Kafić „Mažin” / Lj. Z.	Bokanjac	Razbijena stakla, opljačkan i provaljeno u stambeni dio
121.	Samoposluga / V. L.	Put Nina	Razbijena stakla
122.	Vikendica / Lj. T.	Kožino pored Zadra	Razbijena stakla i oštećen inventar
123.	Vikendica / Đ. Đ.	Kožino pored Zadra	Razbijena stakla i oštećen inventar
124.	Vikendica / B. T.	Kožino pored Zadra	Razbijena stakla i oštećen inventar
125.	Vikendica / O. R.	Petrčane pored Zadra	Razbijena stakla i oštećen inventar

Arhivski izvori

HR-AŽDOST: Hrvatska, Arhiv Županijskog državnog odvjetništva, Split, Kazneni spis KTN-350/92.

HR-HDA-1745: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1745, Operativni štab Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

HR-HMDCDR-7: Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, fond 7, 9. korpus Oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Objavljeni izvori i tisak

Borba (Beograd), 1991.

Danas (Zagreb), 1991.

Informativni list radne zajednice Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske (Zagreb), 1990.

Informativni list radne zajednice Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (Zagreb), 1990-1991.

MKSJ: Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet br. IT-06-90, Tužilac protiv Ante Gotovine, Ivana Čermaka, Mladena Markača, <http://icr.icty.org>.

Narodni list (Zadar), 1991.

Novosti (Zagreb), 2010, 2012, 2016, 2020.

Politika (Beograd), 1991.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 2: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990. – 1991.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, 2007.

RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 6: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1992.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, 2009.

RUPIĆ, Mate; RUŽIĆ, Slaven, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 10: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1993.)*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski institut za povijest, 2011.

Slobodna Dalmacija (Split), 1990-1992.

Slobodni tjednik (Zagreb), 1991.

Večernje novosti (Beograd), 2015.

Večernji list (Zagreb), 1991.

Vjesnik (Zagreb), 1991.

VUČUR, Ilija; RUPIĆ, Mate, ur. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti*, knj. 15: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine” (siječanj – travanj 1995.)*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2014.

„Zločini u toku oružanih sukoba na tlu ranije SFRJ u periodu 1991. – 1995.” www.slobodan-milosevic.org. Pristup ostvaren 1. 3. 2021. <http://www.slobodan-milosevic.org/documents/index.htm>.

Literatura

BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2005.

BRIGOVIĆ, Ivan; RADOŠ, Ivan. „Zločin Jugoslavenske narodne armije i srpskih postrojbi nad Hrvatima u Škabrnji i Nadinu 18.-19. studenoga 1991. godine”. *Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu* 1 (2010), br. 2: 1-23.

GELO, Jakov; CRKVENČIĆ, Ivan; KLEMENČIĆ, Mladen, ur. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991.: po naseljima*, sv. 5. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1998.

JOVIĆ, Dejan. *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj.* Zagreb: Fraktura, 2017.

KALEB, Jadranko. *Zadar u Domovinskom ratu 1990. – 1991.* Zadar: Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata Zadarske županije, 1999.

KNEŽEVIĆ, Domagoj. *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020.

LIPOVŠČAK, Mirjana, ur. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, materinskom jeziku i vjeri*, sv. 2. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2003.

LIVLJANIĆ, Ive. *Od Svetog Grgura do Svetog Petra.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat.* Zagreb: Despot infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2016.

MARIJAN, Davor. *Hrvatska 1989. – 1992.: rađanje države.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.

MARIJAN, Davor. „Mitom protiv ‘mita’ ili o knjizi *Rat i mit*”. *Časopis za suvremenu povijest* 50 (2018), br. 2: 435-452.

MARIJAN, Davor. *Slom Titove armije. Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.* Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008.

MARTINIĆ JERČIĆ, Natko; NAZOR, Ante. „Ubojstva hrvatskih policajaca 2. svibnja 1991. – najava velikosrpske agresije na Hrvatsku”. *Časopis za suvremenu povijest* 51 (2019), br. 1: 123-149. Pristup ostvaren 1. 12. 2020. DOI: 10.22586/csp.v51i1.8659.

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991.: stanovništvo prema narodnosti po naseljima. Zagreb: Republički zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji. Od zajedništva do razlaza, 1945. – 1991.* Zagreb: Školska knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2006.

RUŽIĆ, Slaven. „Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak – kolovoz 1991. godine)”. *Radovi*

Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 43 (2011): 399-425.

ŠEKS, Vladimir. 1991. *Moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat*, knj. 1. Zagreb: Večernji list, 2015.

VUČUR, Ilija. „Pogibija Gorana Alavanja 23. studenoga 1990.: događaj, interpretacije, manipulacije”. *Časopis za suvremenu povijest* 49 (2017), br. 3: 587-609. Pristup ostvaren 1. 12. 2020. DOI: 10.22586/csp.v49i3.20.

„Zadarska kristalna noć”. Wikipedija. Pristup ostvaren 1. 4. 2021. https://sr.wikipedia.org/sr/Задарска_кристална_ноћ.

„Zadarska kristalna noć 1991”. [zlocininadsrbima.com](http://www.zlocininadsrbima.com). Pristup ostvaren 1. 4. 2021. <http://www.zlocininadsrbima.com/Zlocin.aspx?Naslov=Задарска-кристална-ноћ-1991>.

ŽUNEC, Ozren. *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, knj. 2. Zagreb: Demetra, 2007.

SUMMARY

The ‘Night of Broken Glass’ in Zadar: Facts and Myths

On 2 May 1991, Serbian property in Zadar and its surrounding area came under attack. The attacks took place after months of tensions between Croats and Serbs, and later became known as the ‘Night of Broken Glass’. These tensions were the direct consequence of the Serbian armed rebellion that erupted in northern Dalmatia, Lika, and the hinterland of Zadar in August 1991. The public security system that met the rebellion was created in January 1990, when the Secretariat of the Interior for the area of the Benkovac, Biograd na Moru, Obrovac, Pag, and Zadar municipalities was established in Zadar. In this area, Croats were an absolute majority in the Biograd na Moru and Zadar municipalities, and the Serbs in the Benkovac and Obrovac municipalities. The rebellion prompted divisions not only among the population, but also among the police. By January 1991, most policemen of Serbian nationality had left the Zadar police force and joined the rebels. Despite being weakened in terms of manpower, the Zadar police for the most part managed to successfully preserve public safety. The security situation worsened after a skirmish between Croatian police and rebel Serbs at the Plitvice Lakes on 31 March 1991. A significant increase in shootings, setting of bombs, road blockades, and other forms of criminal activity, mostly nationally motivated, was recorded. In addition to the rebel Serbs, the instability was caused by the Yugoslav People’s Army (YPA), which deployed its forces in Zadar’s hinterland in early April 1991, causing alarm among the Croatian population. This deployment was part of a broader plan through which the YPA sought to set up a ‘buffer zone’ in order to close off the areas held by rebel Serbs and prevent the Croatian police from interfering. On 2 May 1991, the security situation throughout Croatia, and therefore in the area under the jurisdiction of the Zadar police, collapsed. Serb rebels killed 12 Croatian policemen in Borovo Selo near Vukovar, and severely wounded Zadar policeman Franko Lisica in Polača near Biograd na Moru; he soon died of his wounds. Despite the Croatian authorities’ calls for peace, spontaneous unrest erupted throughout Croatia, and Serbian property and companies were attacked. Furthermore, there were incidents involving the YPA. The mood of the Croatian population in Zadar after the murder of the policeman Lisica was similar to that in other parts of Croatia. Despite the municipal authorities’ calls for peace and their organising of a peaceful protest march, various uncoordinated groups demolished and plundered Serbian property on 2 May. The Zadar police failed to stop them because most of the policemen were engaged in the area affected by the Serb rebellion, while others were busy protecting the residential buildings in Zadar in which members of the YPA and their families resided. Soon, due to a feeling of insecurity, a mass exodus of Serbs from Zadar took place; these Serbs took refuge in the areas occupied by the rebels. Apart from the Zadar

Serbs, Croats in the areas held by Serb rebels also began to leave their homes in early May 1991. On 1 May 1991, rebel Serbs drove many Croats from the areas around Knin. On the night of 6 to 7 May, as an act of revenge for the events in Zadar, the property of Croats, Albanians, and Croatian companies was attacked and plundered. Different sources give different data regarding the extent of the damage caused to Serbian property. Criminal charges raised by the Croatian police against unknown perpetrators on 2 May 1991 mention that 175 catering establishments, commercial premises, stands, kiosks, and automobiles were damaged. Apart from the property of Serbs, property belonging to Croats, Muslims, Roma, and Croatian companies was also damaged. There are numerous prejudices and controversies regarding the ‘Night of Broken Glass’, which mostly ignore the then security-political context. Certainly, there were those among the Croats who did not consider the attacks on Serbian property and their exodus from Zadar as anything controversial, but available sources clearly point towards the conclusion that the destruction of Serbian property was not organised and was not a part of the policy of the Croatian leadership.

Key words: Homeland War (Croatian War of Independence); Croatia; Zadar; Franko Lisica; ‘Night of Broken Glass’